

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії України

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

БАКАЛАВР

на тему: **«ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ГЕТЬМАНА П. П. СКОРОПАДСЬКОГО»**

Виконав: студент IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

6.020302 – історія та археологія

Дейнеко Олег Олександрович

Керівник: к.і.н., доц.

Майстренко Владислав Сергійович

Рецензент: к.і.н., доц.

Журавльов Денис Володимирович

Харків - 2021

ЗМІСТ

Вступ

Розділ I. Розбудова державного апарату, адміністративно-територіальний поділ та збройні сили Гетьманату.....	14
1.1. Державний апарат та адміністративно-територіальний поділ.....	14
1.2. Збройні сили Гетьманату.....	26
Розділ II. Аграрна та економіко-фінансова політика	31
2.1. Аграрна політика Гетьманату.....	31
2.2. Економіко-фінансова політика.....	35
Розділ III. Розбудова національної освіти, науки та культури.....	46
Висновки.....	59
Список джерел та літератури.....	64
Резюме.....	72

Вступ

Актуальність теми дослідження визначається об'єктивною потребою узагальнення та підведення результатів осмислення істориками досвіду національного державного будівництва взагалі та Української Держави гетьмана Павла Скоропадського зокрема. Українська революція 1917-1921 рр. справила дійсно визначальний вплив на долю української державності у XX столітті. Слід відмітити, що гетьманат був центральним періодом цієї революції як хронологічно, так і в силу об'єктивних чинників. Зокрема, у період правління Скоропадського завершилося соціальне та національно-політичне розмежування українського суспільства, що стало одним з визначних факторів поразки національно-визвольної боротьби.

Також значення Гетьманату полягало в ознайомленні й навіть залученні на підтримку ідеї української державності деяких представників значно русифікованої соціально-економічної верхівки України. А це в свою чергу сприяло розширенню соціальної бази цієї ідеї поза вузький прошарок української інтелігенції на чисельніший, надійніший та продуктивніший клас «хліборобів», тобто заможних селян і володарів маєтків¹.

Українська Гетьманська Держава 1918 року – історичне явище, яке й досі є предметом жвавих наукових дискусій. Серед форм новітньої української державності 1917-1920 років вона складніше за все піддається інтерпретації та однозначній оцінці. Українська Народна Республіка часів Центральної Ради та Директорії у цілому видається логічним завершенням українського демократичного руху XIX - початку XX століть. Історичні та ідейні корені Гетьманату 1918 року менш очевидні². Але є фактом, що в контексті

¹ Субтельний О. Україна: історія. К.: Либідь, 1993. С. 443.

² Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К.: Український письменник, 1993. С. 137.

державотворення 1917-1920 років він з'явився як переконлива, підтримана значною частиною суспільства альтернатива соціалістичному курсові керівництва УНР і об'єктивно являв собою цілеспрямовану спробу втілення конкретної націотворчої та державотворчої концепції.

Феномен Української Держави надав процесам національного державотворення початку XX століття нового змісту, позбавивши їх революційно-соціалістичної одномірності і збагативши досвідом державного будівництва, опертого на традиційні цінності, культурно-історичну спадкоємність, примат еволюційності, поміркованості та правопорядку. Цей період справив суттєвий вплив на подальший розвиток суспільної думки і політичної культури українців, змусив їх під новим кутом зору подивитися на свою історію та культуру. Доречно згадати, що саме події квітня-грудня 1918 року стали визначальним стимулом для кристалізації та розвитку самобутньої школи українського консерватизму, а також широкої ідейно-політичної течії у формі гетьманського руху. Таким чином, феномен Української Держави становить значний науковий та практичний інтерес і безумовно, потребує подальшого дослідження.

Історія Української Держави 1918 року тривалий час, протягом десятиліть викликає стійку зацікавленість науковців та політиків ще й тому, що в революційних умовах режим П. Скоропадського дав унікальний досвід планомірного національно-державного будівництва. Іншою причиною посиленої уваги до державотворення Гетьманату є те, що воно було плодом діяльності правих, консервативних політичних сил, які, на відміну від європейських країн, ні до, ні після 1918 р. не користувалися в українському суспільно-політичному русі ані владою, ані широкою популярністю¹.

Дослідження цього важливого етапу вітчизняної історії особливо активізувалося з набуттям Україною незалежності у 1991 році. За останні двадцять років до наукового обігу залучено сотні невідомих раніше документів,

¹ Реєнт, О. Павло Скоропадський. К.: Альтернативи, 2003. С. 283.

опубліковано десятки загальних і монографічних досліджень, наукових і популярних брошур, статей, захищено чимало дисертаційних робіт.

Слід відмітити, що внутрішня політика є наріжним каменем будь-якої держави. Це є той самий базис, без якого не можна будувати ефективну зовнішню політику країни та втілювати у життя подальший розвиток. Серед усіх національних державних формувань, які існували на території України у революційні роки, гетьманат Скоропадського, що був при владі з квітня по грудень 1918 року, виявився по факту чи не найстабільнішим та найвдалішим проектом. Та тому особливості швидкої й ефективної розбудови основних внутрішньополітичних сфер та функцій держави уявляє собою актуальну тему для історичного дослідження.

Структура роботи обумовлена темою й завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків, а також списку використаних джерел та літератури.

Об'єктом дослідження є процес формування та практика здійснення внутрішньої політики Української держави.

У зв'язку з цим, *предметом дослідження* стали напрямки та форми діяльності української гетьманської влади у ході реалізації завдань по розбудові нової Української держави.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період існування Гетьманату. За нижню межу взято 29 квітня 1918 р., а за верхню – 14 грудня, того ж року, коли держава П. Скоропадського перестала існувати.

Метою роботи є визначення умов та особливостей внутрішньої політики Української держави, яка втілювалася у життя гетьманом Павлом Скоропадським у 1918 році. Досягнення вказаної мети зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблеми, зміст понять законодавчого процесу, нормативно-правових актів, а також чисельність та функції новостворених державних органів

- визначити особливості формування військового потенціалу Української держави
- розглянути умови, за якими втілювалася економіко-фінансова та аграрна політика Гетьманату
- охарактеризувати особливості розбудови національної освіти науки та культури, яка проводилася за часів існування Української держави.
- підвести підсумки усіх аспектів внутрішньої політики Гетьманату

Методи дослідження. Реалізація цілей і завдань дослідження є можливою лише на основі застосування комплексу загальнонаукових і спеціальних методів. Підчас роботи над бакалаврською роботою мною були застосовані принципи об'єктивності та системності, історичний та логічний загальнонаукові методи, методи класифікації і періодизації, які дозволили дослідити різні етапи та особливості впровадження внутрішньої політики Гетьманату, а також розглянути значення цієї політики для різних сфер життя українського народу. Використовувався формаційний підхід, який дав можливість виявити якісні відмінності між аспектами внутрішньої політики, що втілювалася Центральною Радою та новою гетьманатською. Це дозволило створити цілісну картину взаємодії різних чинників, що в той чи інший мірі вплинула на процес формування Української держави.

Для пояснення, оцінки, порівняння різнобічних історіографічних джерел з метою їхнього аналізу мною були залучені логіко-гносеологічні та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний порівняльно-історичний, історичних ретроспекцій,) методи. Було також використано міждисциплінарний підхід. В процесі роботи важливу роль відіграв історіографічний та біографічний методи. Історіографічний метод передбачає аналіз суперечливих поглядів в конкретно-історіографічній ситуації. Біографічний метод передбачає дослідження ролі особи, яка існувала реально та залишила помітний слід як в історії і національно-культурному відродженні, так і в рефлексії проблеми. Зокрема, дослідження особистості Павла Скоропадського, як військового, політика та гетьмана дозволило мені

дійти важливих висновків у своїй бакалаврській роботі. Сукупність цих методів дослідження дозволяє вивчати історичний процес в його динаміці та багатогранних взаємообумовлених зв'язках.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що використання комплексного підходу у оцінці цілої низки чинників, які впливали на формування внутрішньої політики держави Скоропадського, дозволили прослідкувати особливості різносторонньої державотворчої діяльності Гетьманату. У адміністративно-політичному, економічному та культурному контексті мною було проаналізовано зміст та особливості низки законів і законопроектів, окреслено коло державних структур, які були створені у цей час та відповідали за різні аспекти внутрішньої політики.

Джерельна база моєї дипломної роботи являє собою сукупність основних груп джерел по даній темі. Першу групу джерел складають закони, підзаконні та інші нормативно-правові акти, які були видані владними структурами Української Держави. Передусім, тут слід відмітити «Грамоту до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій Української Держави», які фактично уявляли собою роль тимчасової конституції¹. До цієї групи ще відносяться протоколи засідань, закони й постанови Ради Міністрів та накази гетьмана. Зокрема, це протоколи засідань Ради Міністрів Української Держави під головуванням тимчасово виконуючого обов'язки голови Ради міністрів М. Василенка; Закон Ради міністрів Української Держави про відновлення українського козацтва 10 серпня 1918 р; Закон Ради міністрів Української Держави про відкриття чотирьох кафедр українознавства у Харківському та Новоросійському державних університетах 28 вересня 1918 року; Закон Ради міністрів Української Держави про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями від 14 червня 1918 р.; Закон Ради міністрів Української Держави про громадянство української держави від 2 липня 1918 р.; Тимчасовий Закон Ради

¹ Закони про тимчасовий державний устрій України. // Гончаренко В.Д. Хрестоматія з історії держави і права України. Київ, 2000. Т. 2. С. 63.

міністрів Української Держави про управління Державою на випадок смерті тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного пана гетьмана всієї України від 9 липня 1918; Закон Ради міністрів Української Держави про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави 2 серпня 1918 р.; Постанова Ради міністрів Української Держави про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку й громадського спокою в Україні від 26 липня 1918 року; Повідомлення голови Ради міністрів С. Гербеля про найближчі завдання, які буде вирішувати український уряд 15 листопада 1918 року та інші¹.

Окремо слід відмітити існуючу економіко-фінансову документацію, яка свідчить про особливості розбудови економічної та банківської сфери Української держави (постанови міністерства фінансів, Державного банку тощо). Наприклад, цінним документом є Статут Українського Державного Банку.

Друга основна група джерел складається зі спогадів та мемуарів людей, які безпосередньо втілювали у життя внутрішню політику Гетьманату, а також їхніх сучасників. Дуже важливим джерелом серед цієї групи є спогади самого гетьмана Скоропадського. Їхня особливість, як джерела, полягає у тому, що вони висвітлюють самого автора та його епоху з позицій поміркованого консерватизму та аристократизму, на відміну від більшості інших мемуарних творів тієї епохи. Написані безпосередньо після подій 1917-1918 років, «Спогади» вражають ясним та відвертим описом діяльності Павла Скоропадського – спочатку як військового, а потім як гетьмана України.

Також ще слід відмітити книгу Дмитра Дорошенка, міністра закордонних справ Української держави – «Українська гетьманська держава 1918 року». Цей твір уявляє собою 2-й том двотомної праці «Історія України 1917-1923». У ньому автор досить повно та ілюстровано описує історію України 1918 року – з моменту повернення Центральної Ради у Київ до занепаду та падіння

¹ Уряди Української Держави. URL:

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211. (дата звернення: 20.04.2021).

Гетьманату. Однак він зазначає, що цей твір не можна вважати цілком об'єктивним та написаним на базі принципів історизму, бо описані там події є дуже важливими для нього та тому у творі можуть бути суб'єктивні думки та ствердження¹.

Ще одним твором Дмитра Дорошенка, який уявляє собою цінне джерело моєї бакалаврської роботи, є книга його мемуарів «Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 рр.)». У них він описує свій життєвий шлях у контексті цих буреломних років та визначних подій – Першої світової війни и Української революції. У мемуарах подані досить повні та цікаві факти щодо гетьманату Скоропадського в цілому, та роботі Дорошенка на державній службі зокрема.

Окремим важливим джерелом у цієї групі є спогади видатного опозиціонера гетьманатському режиму Володимира Винниченка («Відродження нації») у яких він описує внутрішню політику Гетьманату з достатньо критичної точки зору. Ця мемуарно-публіцистична праця уявляє собою, у деякій мірі, підсумковий твір, написаний по гарячих слідах після революційних подій. «Відродження нації» – це широкомасштабне полотно, яке є важливим джерелом для вивчення і розуміння складних політичних процесів в Україні періоду збройної боротьби за владу. Мемуари були написані Винниченком у Відні, 1920 року. У вступній промові до мемуарів автор наголошує, що він не збирається писати історію в академічному значенні цього слова, а лише намагається якомога об'єктивніше описати усі факти та події Української національної революції та об'єднати їх, створивши суцільний образ.

Щоденник видатного українського національно-політичного діяча Дмитра Донцова «Рік 1918. Київ» дає змогу ознайомитися з безпосередніми свідченнями сучасника розбудування Української Держави. Донцов, який тоді очолював Українську Телеграфну Агенцію і спілкувався з багатьма

1 Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. URL: <http://www.hurtom.com/culture/books/other/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>. (дата звернення: 20.04.2021).

політичними, громадським та культурними діячами України того часу, в своїх коротких нотатках, писаних не для широкого загалу, подає надзвичайно глибоку і змістовну характеристику того часу та багатьом важливим історичним подіям¹.

Також серед мемуарної літератури, яка була використана мною при написанні бакалаврської роботи можна відмітити спогади міністра віросповідань Гетьманату Василя Зеньківського, які мають назву «П'ять місяців при владі (15 травня – 19 жовтня 1918 року). Спогади». Він був великим прибічником політики гетьмана Скоропадського та позитивно оцінював свою діяльність на посту міністра та діяльність Гетьманату в цілому. Мемуари Зеньківського дуже цікаві та корисні для вивчення цієї теми ще й тому, що вони дають змогу побачити аспекти внутрішньої політики Гетьманату мовби зі сторони. Незважаючи на те, що Зеньківський займав високу посаду у уряді Скоропадського, сфера його діяльності та інтересів була дуже далекою від політики. Як він сам зазначає у своїх спогадах, до травня 1918 року він не мав ніякого відношення до політичної сфери, але потім, упродовж цих 5 місяців, йому довелося приймати саму активну участь у великій справі – розбудуванні нової держави.

Комплексний аналіз джерельної бази цієї теми у великій мірі допоміг мені у написанні своєї бакалаврської роботи.

Історіографічне підґрунтя роботи складають, передусім, праці сучасних дослідників цього питання. Зокрема, слід виділити роботи українського історика Павла Гай-Нижника, який присвятив велику кількість своїх монографій внутрішній політиці Української Держави Скоропадського. Основна частина праць цього історика присвячена економіко-фінансовій політиці гетьманського уряду. (Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського; Гай-Нижник П. Документальні джерела і матеріали до історії фінансової політики уряду Української Держави; Гай-Нижник П. Український Державний банк: історія

¹ Донцов Д. Рік 1918. Київ. К.: Темпора. 2002. С. 15.

становлення (1917–1918 рр.). Його монографія «Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського» є першим в сучасній історіографії комплексним історико-джерелознавчим дослідженням фінансової політики уряду Української Держави. Там можна знайти чимало корисної та цікавої інформації про структуру міністерства фінансів Гетьманату, впровадження емісійної політики, а також про реформу грошової системи Української Держави, організацію податкової системи та складання державного бюджету¹.

У монографії Гай-Нижника «Український Державний банк: історія становлення. Документи і матеріали (1917-1918 рр.)» висвітлена історія заснування Українського Державного банку і становлення вітчизняної банківської системи у складних умовах революційних перетворень в країні та соціально-політичних потрясінь 1917–1918 років².

Також важливе місце у історіографії займають роботи Руслана Пирога, що присвячені особистості Павла Скоропадського, як політика та його ролі у створенні та керуванні Українською державою. (Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією; Пиріг. Р.Я. Гетьман Української держави: Павло Скоропадський). У книзі «Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією» автор освітлює дію двох потужних чинників впливу – німецько-австрійської окупації і російської імперської спадщини на форму, характер і долю гетьманату Павла Скоропадського. Монографія складається з двох розділів, перший з яких присвячений німецькому фактору впливу (вплив на формування державних структур, армії, проведення земельної реформи, стосунки з німцями офіційної влади та соціалістичної опозиції). Другий розділ описує взаємодію влади Гетьманату з російською імперською спадщиною (кадети у гетьманському уряді, вплив військового білого руху, особливості планування майбутньої федерації з Росією). У своїй іншій монографії

¹ Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П.Скоропадського. URL: <http://www.twirpx.com/file/187486/>. (дата звернення: 22.04.2021).

² Гай-Нижник П. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.). Документи і матеріали. К.: Цифра-друк, 2007. С. 18.

«Гетьман Української держави: Павло Скоропадський» Роман Пиріг освітлює безпосередню роль особистості Скоропадського у формуванні зовнішньої та внутрішньої політики Української Держави¹.

Окрім цього, значну частину історіографії моєї бакалаврської роботи складають праці видатного досліджувача Української держави Скоропадського Георгія Папакіна. Зокрема, це історико-архівні нариси «Павло Скоропадський: державник, полководець, людина», у яких автор також описує життєвий шлях та діяльність гетьмана Скоропадського у контексті Української революції та через стосунки з іншими видатними історичними діячами-сучасниками гетьмана – Михайлом Грушевським та Карлом Густавом Маннергеймом.

Ще одною важливою працею Г. Папакіна є монографія «Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби Української революції 1917-1921 років». Ця праця стисло та дуже об'єктивно описує державотворчу діяльність гетьмана та доводить його відданість ідеї української самостійної державності.

Також можна відмітити статтю історика Юрія Латиша «Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи», яка освітлює цікаву точку зору на особистість та політичну діяльність гетьмана. Автор приходить до висновків, що вихований у середовищі російської аристократії українського походження П.П. Скоропадський, під час перебування при владі залишався прихильником монархічного, диктаторського управління державою, залишався на позиціях Великої Росії. Разом з тим, у свідомості гетьмана помітна тенденція до зростання симпатій до української державності. Проте остаточно прихильником незалежної України він став уже в еміграції².

При написанні бакалаврської роботи я також використовував книгу Валерія Солдатенко «Українська революція: історичний нарис», у якій він

¹ Пиріг Р. Я. Гетьман Української Держави : Павло Скоропадський. // Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк Українська ідея : Постаті на тлі революції. К. : Знання, 1994. С. 10.

² Латиш Ю. В. Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи // Соціальна історія: науковий збірник. Випуск III. Київ, 2008. С. 59–66.

комплексно висвітлив національно-визвольні змагання українського народу у 1917-1921 роках, у тому числі й внутрішню політику гетьманату Скоропадського¹.

Конфлікт серед національних сил, що призвів не тільки до падіння Української держави у 1918 р., а й обумовив поразку української визвольної боротьби у 1917—1920 рр., ґрунтовно проаналізовано у працях Я. Пеленського (Гетьманат Скоропадського: міфи та дійсність). Він довів, що розкол в українському національному русі між його народницько-соціалістичним крилом і національно-консервативною течією був однією з фатальних помилок, зроблених на початку визвольних змагань².

Сукупність наукових праць цих та інших авторів дає змогу побачити основні аспекти внутрішньої політики Гетьманату та зробити комплексний аналіз діяльності гетьмана Скоропадського та підпорядкованих йому органів влади Української держави.

¹ Солдатенко В. Ф. Українська революція: Історичний нарис. К.: Либідь, 1999. С. 15.

² Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність. // Останній гетьман. К: Академпрес, 1993. С. 10-11.

Розділ І. Розбудова державного апарату, адміністративно-територіальний поділ та збройні сили Гетьманату.

1.1 Державний апарат та адміністративно-територіальний поділ

Початок ХХ століття збудив в Україні багатовікові прагнення мати свою державу. З поваленням Центральної Ради завершився перший етап українського державотворення. Наступним періодом розбудови незалежної української державності став Гетьманат. Стабілізувати ситуацію в країні на той час могла людина, яка б сконцентрувала в своїх руках усю повноту влади, ураховуючи, що політичні й соціальні сили не підтримували повернення до старих часів монархізму.

Для реалізації політичної програми Павло Скоропадський насамперед реформував механізм держави. Він зазначав, що спочатку і „не думав про відновлення в Україні гетьманства, а тільки про дуже коротку диктатуру, на час поки вдасться сформувати більш помірковану владу”¹.

Декларована Скоропадським ідея сильної влади заради політичних і соціальних реформ втілювалась у затверджених ним же 29 квітня 1918 р. «Законах про тимчасовий державний устрій України». Але, слід звернути увагу, що ці закони були досить недосконалими, оскільки в них зовсім не зазначалось хто в Україні є джерелом влади. Вся державна влада була сконцентрована в органах державного управління. Теорія розподілу влади на законодавчу, виконавчу й судову не застосовувалася².

Специфічною рисою моделі державного управління Української Держави було домінування гетьмана над іншими державними організаціями. У першому розділі „Про гетьманську владу” законів про тимчасовий державний устрій України закріплені виключні повноваження гетьмана на: верховне управління всією Українською Державою; ствердження законів, їх санкціонування, без

¹ Скоропадський, П. Спогади. — С. 84.

² Закони про тимчасовий державний устрій України... С. 63.

якого жоден акт не мав сили; призначення голови уряду; затвердження за поданням голови Ради Міністрів членів її кабінету; скасування кабінету міністрів у повному його складі; призначення на посади і звільнення інших урядовців у разі, коли для останніх законом не встановлено іншого порядку; вище керівництво міжнародними зносинами Української Держави; право вважатися верховним воєводою української армії і флоту; оголошення окремих районів на військовому, осадному або виключному становищі; помилювання засуджених, пом'якшення кари або повне прощення злочинних дій із звільненням від кримінального переслідування і суду; складення казенних стягнень; дарування милості в особливих випадках, коли цим не порушуються нічий охоронювані законом інтереси і громадянські права¹.

Виходячи з перелічених прав, можна зробити висновок, що гетьман особисто міг взяти на себе розв'язання як великої, так і незначної проблеми, що він і робив далі, аж до питань, пов'язаних зі зміною прізвищ. Гетьман був обраний тимчасово до обрання Сойму, а тому мав юридично закріплений обмежений строк своїх повноважень як глави держави. Маючи на меті реалізацію цього принципу, Скоропадський постійно наголошував на необхідності скликання Українського Сойму (його „Грамоти” від 29 квітня, 22 жовтня 1918 р.), а Рада Міністрів у листопаді 1918 р. встигла вирішити питання про склад комісії з розробки відповідного закону. Скликання Сойму було намічено на січень 1919 року².

Загострення ситуації в країні поставило гетьмана перед проблемою забезпечення керівництва державою в разі непередбачених обставин. Все це зумовило появу 1 серпня 1918 р. „Тимчасового закону про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування по за межами Держави Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України”. Закон передбачав перехід влади до державного органу — Колегії Верховних Правителів Держави, яка складалася з трьох осіб. Одну з них визначав заздалегідь сам гетьман, друга

¹ Грамота до всього українського народу. // Гончаренко, В.Д. Хрестоматія з історії держави і права України — С. 61.

² Грамота до всього українського народу... С. 61.

— обиралась Державним Сенатом, третя — Радою Міністрів. Колегія мала право вирішувати всі питання, які відносилися до компетенції гетьмана, крім питань про зміну законів, викладених у грамоті від 29 квітня 1918 р. Голова Колегії призначався гетьманом, а всі справи вирішувалися більшістю голосів¹. Механізм цього закону було задіяно лише один раз, коли гетьман перебував з державним візитом у Німеччині, тоді колегію очолив голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб.

Таким чином, гетьман в певному розумінні уособлював собою державу, виступаючи у внутрішній і зовнішній політиці як глава держави, фактично здійснюючи одноособове правління і був формально незалежним у своїй діяльності. Винниченко зазначав, що деякі українські політичні сили запропонували розглядати гетьмана як „тимчасового президента” України². Але, зрозуміло, що порівняння гетьмана з президентом — є перебільшенням.

Для здійснення своїх повноважень гетьман мав розгалужений апарат, який складався з трьох підрозділів: штабу, головної квартири та канцелярії. В липні 1918 р. були затверджені тимчасові штати штабу гетьмана. Він складався з чотирьох частин: штатів осіб біля гетьмана, штатів гетьманської похідної канцелярії, штатів гетьманського коменданта і штатів гетьманського господаря. Повноваження гетьмана закріплювались у положенні „Про штаб гетьмана всієї України”.

На штаб покладались такі завдання як: ведення ділового листування гетьмана; інформування про політичну та економічну ситуацію в Україні і за її межами; гарантування особистої безпеки гетьмана; нагляд за політичними партіями та опозиційними силами; організація місцевих і зарубіжних поїздок гетьмана; ведення архівної справи. Штаб займався кадровими питаннями в

¹ Тимчасовий закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України. // Гончаренко, В.Д. Хрестоматія з історії держави і права України. С. 69.

² Винниченко В. Відродження нації. URL: <http://exlibris.org.ua/vinnichenko/>. (дата звернення 12.10.2020).

головній квартирі гетьмана (призначення, звільнення службовців, а також переведення та відпустки).

Основними завданнями канцелярії було діловодство та приймання скарг і прохань, які розглядав гетьман. Очолював канцелярію Генеральний писар. До його обов'язків входило супроводжування гетьмана на ділових зустрічах, прийомах, нарадах, військових оглядах. На головну квартиру гетьмана покладалося завдання охорони всієї адміністрації гетьмана.

Одним із головних та важливих державних органів, який уособлював і законодавчу, і виконавчу владу була Рада Міністрів. Тому її повноваження та особливості треба розглянути ширше. До компетенції Ради Міністрів, як колегіального органу, за «Законами про тимчасовий державний устрій України» належало спрямування та об'єднання праці окремих державних установ у плані законодавства. Голова уряду та міністри відповідали перед гетьманом за загальний стан державного управління¹.

Повноваження міністрів передбачали розроблення законодавчих актів стосовно напряму державного управління. Для оперативності та більш ефективного управління процесами міністрам надавалося право не тільки тлумачити закони, а й видавати підзаконні акти після попереднього їх схвалення лише Радою Міністрів.

Виходячи з компетенції та повноважень уряду, можна зробити деякі висновки: Рада Міністрів — колегіальний орган, який виконував функції координації загальнодержавних програм і узагальнення законодавчої ініціативи міністерств та окремих відомств; голова Ради Міністрів виконував функції щодо добору кандидатів на міністерські посади, головування на засіданнях; міністри, кожний особливо несли відповідальність тільки перед гетьманом; гетьман сам ухвалював рішення про довіру чи недовіру урядові у повному складі.

¹ Яременко О. Система центральних органів державного управління Української держави (квітень — грудень 1918 р.) // Вісник Української Академії державного управління. 1999. № 4. С. 41.

Але разом з цим, свої накази та розпорядження він повинен був погоджувати з головою уряду, або з міністром, який відповідав за певну сферу державного управління.

Уряд Української Держави спочатку мав дві назви: Кабінет Міністрів та Рада Міністрів. Посада Голови Уряду була вперше визначена як Отаман — Міністр. Взагалі було створено 13 міністерств, Державну канцелярію, Управління справами Ради Міністрів та Малу Раду Міністрів.

Міністерства поділялися як на галузеві, так і функціональні: внутрішніх справ, військових справ, закордонних справ, народного здоров'я та опікування, праці, харчових справ, сповідань, промисловості й торгу, фінансів, шляхів та юстиції. Міністерства мали різнопланову й водночас типову внутрішню структуру. Склалися з департаментів, але були й винятки. Так, до структури центральних органів управління входили Головні управління, Головні інспекції, управління на правах департаменту, окремі управління тощо. В свою чергу, департаменти розподілялися на відділи. Окрім цього, при міністерствах функціонували самостійні підрозділи, зокрема при Міністерстві юстиції — Головне управління місцями ув'язнення та головна інспекція по пересиланню в'язнів. Крім функціонально-галузевих підрозділів, до структури міністерств входили організаційно-адміністративні відділи. Так, відділи персонального складу займалися кадровими справами як у своєму міністерстві, так і в підлеглих міністерствах, а також вирішували питання щодо службової відповідальності урядовців¹.

Голова Ради Міністрів мав власну канцелярію, що була його своєрідним особистим апаратом. До складу Державної канцелярії входили Держсекретар та його товариші, Юридична рада, департамент законодавчих справ, відділ кодифікації законів, державна друкарня. Канцелярія відала всіма справами, що надходили на вирішення і розгляд до Голови; листуванням з міністерствами, начальниками відомств та представниками іноземних держав; справами, що

¹ О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко Держава і право України 1917-1920 рр. Київ, 1997. С. 94.

вносилися на розгляд Ради Міністрів Головою. Таким чином, Державна канцелярія грала важливу роль в розробці нормативних актів, узгодженні позицій відомств.

Одночасно з Державною канцелярією діяв ще один підрозділ Ради Міністрів — Управління справами Ради Міністрів. Управління складалося із канцелярії, департаменту преси, державного телеграфного агентства, господарчого департаменту, департаменту законодавчих справ. На чолі Управління справами знаходився Держсекретар, який призначався гетьманом.

У травні 1918 р. була утворена Мала Рада Міністрів, яка складалася з товаришів міністрів та осіб, що заміняли їх з правами товаришів міністрів. У першу чергу вона займалася обговоренням законопроектів у першому читанні. Очолював Раду один з міністрів або їх товаришів за призначенням Ради Міністрів. До компетенції Малої Ради належали також: розгляд таких адміністративних пропозицій міністерств, які за складністю не вимагали взаємної згоди відомств у письмовій формі; розгляд проектів, штатів і кошторисів, що склалися окремими міністерствами; розгляд інших справ, які Рада Міністрів передає на розгляд Малої Ради та ін. Мала Рада Міністрів була одним із прогресивних новоутворень. Її діяльність дала можливість Раді Міністрів сконцентрувати увагу лише на стратегічних напрямках і рішеннях.

8 липня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон «Про утворення Державного Сенату». Фактично цей закон визначав лише структуру державного сенату та вимоги до сенаторів і порядок їхнього призначення. Законом передбачалося створити замість Генерального Суду іншої вищої судової інстанції — Державного Сенату, «Президент Державного Сенату і Сенатори Загального Зібрання призначались наказами гетьмана, після попередньої ухвали кандидата Радою Міністрів»². У свою чергу Сенат поділявся на Генеральні суди:

¹ Мироненко О. Верховне управління українською державою (квітень-грудень 1918р.) // Правова держава. 1995. В. 6. С. 127-128.

² М.Л. Копиленко, Копиленко О.Л. Закон про утворення Державного Сенату // Держава і право України 1917-1920 рр. Київ, 1997. С. 194 - 196.

Адміністративний, Цивільний, Карний. Зберігалися діючі до революції судові палати. Спостерігається поєднання судової та виконавчої влади, підтвердженням цього є те, що Сенатори Загального Зібрання можуть бути призначені на посади міністра чи державного секретаря, або товариша міністра чи товариша державного секретаря.

Таким чином, в Українській Державі П. Скоропадського, яка проіснувала лише вісім місяців, була створена специфічна модель державних органів влади і управління. На процес створення та функціонування органів державної влади цього періоду впливав ряд факторів: з самого початку доба гетьманату була заповнена боротьбою уряду з більшовиками (зовнішній фронт), з російськими організаціями, з українською опозицією (внутрішній фронт); тяжка спадщина, яку дістав гетьманський уряд від попередньої доби (зобов'язання постачати Німеччині та Австро-Угорщині продукти харчування за Берестейським миром); великі проблеми у галузі соціальних відносин (чекання селянства на безоплатну передачу поміщицької землі); існування каральних загонів, пов'язаних з німецькою окупацією, за діяльність яких відповідальність падала на гетьмана.

Звернення до теми гетьманату є актуальним і в сучасні часи, які фактично повторюють минулу історію. Адже перешкоди на шляху утвердження України як незалежної держави багато в чому такі самі, як за часів П. Скоропадського (нездатність української політичної еліти дійти спільної думки, її не вміння поліпшити життя народу реформами). Наші роки з тими уподібнює важлива змістовна подібність — дійові пошуки форм і засобів формування української державності, відчайдушні спроби зрушити з місця побудову цивілізованого громадянського суспільства, навіть у суперечливості рушіїв суспільного прогресу.

Політичні і воєнні події 1917–1918 рр. призвели до значних трансформацій на політичній карті Європи, викликаних появою низки нових держав, зміною територій і кордонів тих, що існували раніше. Активно вирішувала свої

територіальні проблеми й молода українська держава, що постала в результаті Української національної революції.

У спадок від попередньої влади Українська Держава (УД) отримала в числі інших і низку нагальних територіальних питань. Слід зазначити, що головною міжнародною подією, що дозволила щойно проголошеній незалежній Україні визначити свої кордони, був Брестський мирний договір, укладений нею з Центральними державами. Спираючись на цей документ, Центральна Рада ухвалила 6 березня 1918 р. закон про адміністративно-територіальний поділ України, в якому включила до складу Української Народної Республіки ряд територій, на які її влада не розповсюджувалася. Таким чином, згідно закону Україна заявила претензії на півночі на частину білоруського Полісся, на сході — на українські етнографічні землі у складі Курської та Воронежської губерній. Водночас до українських територій не були включені Бессарабія та Крим¹.

Проблема державних кордонів постала одразу після зміни політичного режиму і розглядалося на одному з перших засідань новоутвореної Ради Міністрів УД 7 травня. На той момент західні і частково північні кордони були визначені у Брестському мирному договорі. Відкритим залишалося питання про північно-східні і східні рубежі. Уряд ухвалив вважати державним кордоном лінію, нанесені військовими, тобто межу просування на схід українських і німецьких військ. Йшлося про демаркаційну лінію між українсько-німецькими та червоними військами, остаточно оформлену в результаті переговорів в травні 1918 р. в Курську. Водночас зазначалося, що ця лінія мала відповідати етнографічним засадам. Як видно із змісту резолюції, геополітичний курс УД був націлений на приєднання усіх земель, що в етнографічному та історичному плані були пов'язані з Україною².

¹ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. Т. 2. Київ, 1997. С. 181–182

² Латиш Ю. В. Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи. С. 59–66.

Окремо стояло питання про Крим. На тому ж засіданні Рада заслухала інформацію Гетьмана про переговори з німецьким послом у справі Криму і ухвалила подати останньому заяву з викладом офіційної позиції України. 10 травня німецькому послу А. фон Мумму була вручена нота П. Скоропадського у справах Криму і Чорноморського флоту, у якій обґрунтовувалася необхідність приєднання Криму до УД в економічному, політичному і військовому аспектах¹.

25 травня був ухвалений закон «Про тимчасове розповсюдження української державної влади», за яким у разі прилучення до Української Держави нових територій на них одразу розповсюджувалася чинність української державної влади, дія всіх її законів і постанов. Міністру юстиції доручалося негайно підпорядкувати нові території юрисдикції найближчого окружного суду Української Держави.

Рада Міністрів УД проводила активну і цілеспрямовану політику у територіальному питанні. У переговорах з сусідніми країнами та державними утвореннями, що виникли внаслідок розпаду Російської імперії, вони займали центральне місце.

Уряд УД докладав багато зусиль, включно з економічними санкціями, щоб повернути від Румунії українську частину Бессарабії. До часу розв'язання цієї проблеми офіційний Київ вирішив не встановлювати дипломатичні відносини з Бухарестом на рівні послів. Рада Міністрів всіляко намагалася зберегти українські адміністративні структури (транспортні, поштово-телеграфні, судові, освітні та ін.), що деякий час діяли в Бессарабії за румунської влади. За її рішенням службовці, якщо вони не переходили на службу до відповідних румунських органів, до осені 1918 р., фінансувалися за рахунок українських міністерств. Міністерство закордонних справ досить успішно втілювало в життя комплекс заходів (агітаційно-пропагандистських, культурних і навіть матеріального заохочення громадських діячів), спрямованих на підтримку

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. URL: <http://www.hurtom.com/culture/books/other/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>. (дата звернення 17.10.2020).

українського населення Бессарабії, його прагнення приєднатися до української держави .

11 травня гетьманський уряд видав наказ, за яким заборонявся вивіз товарів до Румунії і Бессарабії. 25 червня він повторно розглянув це питання і залишив свою митну політику без змін. На території України було припинено діяльність румунських приватних фірм, що займалися закупкою сировини та продовольства. Дипломатичні демарші уряду УД вкупі з «митною війною» тривали протягом літа. Але позиції Румунії посилювалися її зв'язками з Антантою. Користуючись її підтримкою, Румунія восени 1918 р. анексувала Бессарабію¹ .

На заході з територій, що відійшли до України за Брестським мирним договором, у складі Української Держави була утворена Холмська губернія, яка включала Холмщину та Підляшшя — південну частину Брестського і Кобринського повітів Гродненської губернії. За тим самим договором західний кордон України був визначений відповідно до західних кордонів Російської імперії у 1914 р. Але тепер українські землі межували з новоутвореною Польською державою. Оскільки на початок 1918 р. Польща ще не отримала юридично оформленої незалежності, всі офіційні контакти між польською та українською сторонами відбувалися через Австро–Угорщину, війська якої перебували на польській території. Для багатонаціональної монархії Габсбургів розпад Російської імперії створював небезпечний прецедент².

Тому її дипломатичні служби, що сподівалася на утворення Польської держави під своїм протекторатом, діяли неприхильно до України

За Брестським мирним договором, а також завдяки просуванню німецьких військ на північ, до України відійшли три південні повіти Мінської губернії — Пінський, Мозирський і Річицький, де населення складалося з українців і почасти білорусів. За часів УНР вони були включені відповідно до складу

¹ Нагаєвський В. Історія Української держави двадцятого століття. С. 126-128

² Фігурний, Ю. С. Військова політика Центральної Ради у контексті українського державотворення // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва К., 2002 С. 195.

Волинської і Холмської губерній. З приєднанням цих територій Україна вступила в протиріччя з прагненням білорусів до самовизначення та об'єднання усіх білоруських етнографічних земель.

Для білоруської державності стосунки з Україною набували особливого значення. Лідери білоруського національного руху небезпідставно вважали, що тільки південний сусід зацікавлений у незалежності Білоруської республіки. Решта, як РСФРР, яка вважала Білорусію своєю складовою частиною, або Польща й Литва, що тільки виборювали власну незалежність, були противниками суверенності цієї країни.

Входження до складу Української Держави ряду регіонів Західної України, Волині та білоруських земель вимагало створення відповідних церковних інституцій і налагодження нормального церковного, релігійного життя. Релігійна ситуація в цих землях була складною, православна церква зазнавала суттєвих утисків. Міністерство ісповідань і Рада Міністрів постійно тримали ці питання в полі зору, морально і матеріально підтримували православне духовенство і віруючих. Рішенням 25 червня уряд виділив 3 млн. карб. на допомогу священикам, що реєвакуювалися на приєднані до Української Держави Волинь, Холмщину, Гродненщину, Поділля і Мінську губернію постановою 2 липня було виділено 120 тис. карб. на утримання православного духовенства на окупованих землях Холмщини, Підляшшя та Полісся¹.

Найбільш складною в цей час була проблема східних кордонів. Порівняно з добою Центральної Ради на сході українська влада за гетьманату розповсюдилася на ряд нових територій: Путивльський, Суджанський, Грайворонський, Рильський, Білгородський, Корочанський, Новооскольський повіти Курської губернії, Валуйський повіт Воронежської губернії.

¹ Папакін Г. Павло Скоропадський: державник, полководець, людина. С. 203.

На цих землях була створена українська адміністрація. Згідно постанови Ради Міністрів від 14 серпня 1918 р. Путивльський та Рильський повіти увійшли до Чернігівської, решта — до Харківської губерній.

За коротку добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського було досягнуто найбільших в часи Української революції успіхів у вирішенні територіальних питань. Юридичні науки і політологія першої третини ХХ ст. визначали такі фактори, необхідні для виникнення та існування держави, як встановлена територія; стає населення; влада, що самостійно править територією та населенням; дипломатичне та міжнародно-правове визнання держави іншими державами, внаслідок чого вона стає суб'єктом міжнародного права¹.

У часи Української революції усім цим факторам відповідала лише українська державність часів Гетьманату П. Скоропадського. Шляхом військових, дипломатичних, політичних, економічних заходів українську владу було поширено майже на всі українські етнографічні землі у Східній Україні. Розповсюдити її не вдалося лише на невелику територію на сході. Із стратегічних міркувань на півночі була приєднана частина білоруських земель. На півдні було досягнуто принципової згоди на входження Криму до складу України на правах автономії. Адміністративно територія Української Держави поділялася на 9 губерній і 2 округи. У складі її було утворено нові адміністративно-територіальні одиниці — Холмську губернію, Таврійський та Поліський округи. До Чернігівської і Харківської губернії включено нові повіти.

¹ Задунайський В. Скоропадський Павло Петрович // Довідник з історії України. Т. 3. К., 1999. С. 187–190.

1.2. Збройні сили Гетьманату

Як далекоглядний політик і військова людина, гетьман надавав великого значення військовій політиці. Міністерство військових справ очолив генерал О. Рогоза, людина чесна, авторитетна, але надто довірлива, чим користувалося чиновництво військового відомства. П. Скоропадський вважав, що на розчистку «авгієвих стайнь» (так він оцінював кадровий стан у міністерстві) пішло занадто багато часу, який можна було б використати для нагальних справ військового будівництва.

До складу міністерств входили три головних управління: артилерійське, інтендантське, інженерне. Крім того, було створено Генеральний штаб у складі двох генерал-квартирмейстерів.

У військовій галузі гетьман діяв зі зв'язаними руками. Австрійсько-німецька військова присутність диктувала вибір таких шляхів розбудови власних збройних сил, яким би не протидіяли окупаційні війська.

У своїх спогадах П. Скоропадський писав, що він передчував поразку Німеччини і розраховував, що наявність добре організованої української армії не буде суперечити інтересам Антанти, оскільки це могло б забезпечити сприятливий баланс сил у регіоні. Гетьман визнавав, що його сподівання на це не справдилися, як і на те, що німецькі війська знаходитимуться на території України до того часу, коли буде створено національні збройні сили.

Павлу Скоропадському довелося докласти чимало зусиль, щоб домогтися згоди австро-німецького командування на втілення в життя програми військового будівництва. Генерал Греннер запевняв український уряд у тому, що окупаційні війська виступатимуть гарантом внутрішньої стабільності України та недоторканності її північних кордонів.

¹ Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України. Харків, 2008. С. 178.

Лише в кінці травня, після отримання санкції верховного командування німецькими військами, почалося формування 8 корпусів, половина командного складу яких уже була підібрана.

До речі, гетьман продовжив реалізацію військової програми, виробленої ще ЦР. На підставі закону про загальний військовий обов'язок від 24 липня передбачалося на основі територіального принципу скомплектувати 8 армійських корпусів відповідно до кількості військових округів: I - Волинський, II - Подільський, III - Одеський, IV - Київський, V - Чернігівський, VI - Полтавський, VII - Харківський, VIII - Катеринославський. У складі вказаних корпусів мало бути 54 піхотних полки, 28 кінних, 48 полків польових гармат, 33 полки важких гармат, 4 кінно-гарматні полки. Армія мирного часу повинна була налічувати 175 генералів, 14 930 старшин, 2 975 військових урядовців, 291 121 підстаршину і козака. Згідно з мобілізаційним планом, до збройних сил призивалося 0,05 % населення України, що було найменшою пропорцією порівняно з чисельністю армій мирного часу всіх європейських країн. Щоправда, завершити цю роботу уряду не вдалося, оскільки призов новобранців, призначений на 15 листопада, був спочатку перенесений на 1 грудня 1918 р., а потім - на 1 березня 1919 р. На листопад 1918 р. у збройних силах Української Держави налічувалося 60 тис. осіб¹.

Серйозною проблемою виявилось комплектування командного складу армії. На кадри, які готувалися у відновлюваних офіцерських школах і кадетських корпусах, можна було розраховувати хіба що в найближчому майбутньому. А до того часу офіцерський корпус гетьманської армії складали військові, яких за політичною орієнтацією можна було поділити на кілька груп. До першої входили віддані українській ідеї командири, які хотіли творити військо незалежної Української Держави. Частина офіцерів бачила Україну у федеративному зв'язку з Росією, не бажаючи реставрації імперії. Після падіння гетьманату вони не пішли ані за С. Петлюрою, ані за А. Денікіним. Значну частку командирів новостворюваної армії складали російські офіцери

¹ Солдатенко В. Ф. Українська революція: Історичний нарис. С. 361.

колишньої царської армії промонархічної орієнтації, які своїм головним ворогом вважали більшовиків. Саме з них восени 1918 р. почалося створення Особливого корпусу, підпорядкованого безпосередньо гетьману. П. Скоропадський розташував це з'єднання в українсько-російській прикордонній смузі. Він був переконаний, що саме на цей корпус можна розраховувати у випадку конфлікту з більшовиками¹.

Про наміри гетьмана творити національну армію свідчить формування Сердюцької дивізії, що розпочалося в червні. Дивізія мала 4 піхотні, легкий гарматний, Сердюцький, Лубенський кінні полки та інженерну сотню. Командир дивізії прирівнювався до рангу командира корпусу. 14 серпня 1918 р. було затверджено «Статут про комплектування війська Сердюків Української Держави й відбування служби в ньому». Згідно зі Статутом, бійці цього з'єднання «повинні бути набрані з селян-хліборобів, які мають велике земельне господарство, причім, сини хліборобів, які належать до призиву, обов'язково повинні відповідати умові безвідлучного життя для своїх сімей і ні в якому разі не перебувати в цей час на заробітках в місті, чи містечках; всі повинні бути українцями, православними». Що ж до офіцерів дивізії, то вони повинні були мати відповідну освіту, стаж бойової служби, а також належати до української національності².

Ідея українського війська пронизувала всі заходи, пов'язані з визначенням статусу та умов військової служби українського козацтва. Козачі організації, утворені за часів ЦР, розпускалися. Натомість гетьман у червні доручив військовому відомству «скласти козацьку раду для вибору статуту для організації козацтва на Україні так, щоб ці організації з'явилися дійсно корисними і певними при будівництві Української Держави і Армії»³. Структура Вільного козацтва була такою: на чолі всіх козаків стояла Велика козацька рада з 32 осіб, частина яких призначалася гетьманом, решта – обиралася.

¹ Пиріг Р. Я. Гетьман Української Держави: Павло Скоропадський. С. 113–134.

² Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність. С. 87.

³ Скоропадський П. Спогади. С. 148.

Козаки однієї губернії утворювали кіш на чолі з кошовим отаманом, який підпорядковувався гетьману. Кіш складався з кількох полків. До початку антигетьманського повстання розпочалося формування Волинського, Запорізького, Київського, Ново-Запорізького, Полтавського, Слобідського, Чернігівського та Подільського кошів, які очолювалися отаманами з числа досвідчених вищих офіцерів колишньої царської армії.

Організувати власний флот гетьманський уряд не зміг внаслідок кількох причин. Після затоплення моряками, які перебували під впливом більшовицької пропаганди, частини Чорноморського флоту, вцілілі кораблі під командуванням вірного Україні контр-адмірала М. Остроградського залишилися на севастопольській базі. Окупаційні війська, коли зайняли Крим, підпорядкували собі й флот. На домагання гетьмана лише у вересні вони почали передавати Україні військові судна. У листопаді ця процедура завершилася. Після цього вийшов наказ П. Скоропадського про бойовий розклад, командування й новобранців військово-морських сил держави. В результаті повстання Директорії зв'язок військового командування центру з Чорноморським флотом обірвався. Після відходу окупаційних німецьких військ до Севастополя прибули війська Антанти, які перебравли на себе контроль над кораблями, що стояли в бухті.

Брак часу, зовнішні та внутрішні фактори завадили гетьманському уряду створити боєздатну, добре навчену й віддану Українській Державі армію². Інтенсивна агітаційна робота, яку провадили більшовики та представники українських соціалістичних партій, дезорієнтувала молодих новобранців, на яких робив ставку гетьман. Галичани-січовики вбачали у ньому москвофіла. Офіцерам з Особливого корпусу була байдужа українська ідея, вони бажали одного: помсти більшовикам, які зруйнували звичний уклад їх життя.

¹ Пиріг Р. Я. Гетьман Української Держави: Павло Скоропадський С. 125.

² Папакін Г.В. Гетьман Павло Скоропадський: Штрихи до портрету // Скоропадський П. Спомини. К. Україна, 1992. С. 3–9.

В результаті в критичний момент збройні сили не змогли захистити режим. Щодо особливостей державного будівництва, то однією з головних рис доби гетьманату була концентрація всієї повноти державної влади в органах державного управління. Розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову в державному механізмі не застосовувався. Представницький законодавчий орган в політичній системі держави був відсутній, а юридично незалежна судова влада підпорядковувалась центральним органам державного управління.

Пріоритетну роль у системі державного управління відігравав орган держави в одній особі гетьмана, повноваження якого поширювалось на сферу законодавчої, виконавчої і судової влади. Організаційна структура вищих органів державного управління відзначалась простотою побудови і широтою компетенції. Така система державного управління була найбільш ефективною в перехідний період. Основне завдання державних органів у цих умовах полягала в стабілізації ситуації і створенні умов для побудови нової моделі державного та суспільного устрою в досліджуваній період створити такі умови могла тільки політична система гетьманату, яка була оптимальним варіантом організації державного управління в тих умовах.

За коротку добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського було досягнуто найбільших в часи Української революції успіхів у вирішенні територіальних питань. Шляхом військових, дипломатичних, політичних, економічних заходів українську владу було поширено майже на всі українські етнічні землі.

Розділ II. Аграрна та економіко-фінансова політика

2.1. Аграрна політика Гетьманату

Величезне значення у внутрішній політиці Гетьманату мало земельне питання. Ухвалений 31 січня 1918 року, закон Центральної Ради про встановлення норми землеволодіння в 25 десятин і конфіскацію більших володінь був скасований «Грамотою» Гетьмана 29 квітня. Непевність становища селян та поміщиків викликала незадоволення з обох боків, ексцеси та скарги. З перших днів правління нового уряду були втілені заходи, спрямовані на те, щоб унормувати це становище¹.

Для підготовки умов до аграрних перетворень на місцях створювалися земельні комісії, які з перших днів нової влади усували земельні комітети Центральної Ради. Домінантою реформації стало відновлення приватної власності на землю, повернення її в товарний обіг. Міністерством земельних справ на місцях створювалися регіональні управління хліборобства та державного майна, а також губернські, повітові, волосні земельні, земельно-ліквідаційні та особливі комісії. Ці останні вирішували питання про право на врожай 1918 р. із земель колишніх землевласників відповідно до спеціального закону, ухваленого 27 травня 1918 р.².

Повітові земельні комісії брали на себе тимчасове управління земельними ділянками окремих власників на їхні прохання і з дозволу губернських комісій на термін понад один рік. Маєтності господарів, які були відсутніми, за розпорядженням губернської комісії передавалися повітовій комісії для управління без заяви власника або його повіреного.

¹ Грамота до всього українського народу... С. 61

² Закони про тимчасовий державний устрій України ... С. 65

Суть управлінських функцій зводилася до передачі маєтків в оренду або прямого господарювання з допомогою призначених фахівців. Витрати на ці заходи покривалися за рахунок прибутків, одержаних від господарської діяльності. Чистий прибуток передавався власникові, який міг у будь-який час вимагати повернення своєї ділянки.

Поряд із земельними комісіями, Рада Міністрів утворила тимчасові повітові та губернські земельно-ліквідаційні комісії, до компетенції яких входив розгляд справ про відновлення порушеного володіння й користування землею, про повернення відібраних після 1 березня 1917 р. підприємств, рибних ловів, знаряддя та всякого рухомого майна, про відшкодування збитків і винагороду за користування майном, про розрахунки за посіви на чужих землях без дозволу власників, володарів чи орендарів. Земельна реформа мала багатоступеневий характер. Низкою законодавчих актів передбачалося реалізувати такі принципи:

- відповідальність за перетворення брав на себе уряд;
- створення Державного земельного фонду за рахунок державних, церковних і частини приватних земель із повним відшкодуванням за них;
- продаж земельних ділянок малоземельним господарям;
- створення дрібних, але економічно міцних господарств;
- забезпечення ефективної роботи цукрової промисловості як базової галузі України;
- вдосконалення сільськогосподарського кредитування.

8 червня 1918 р. було схвалено закон, згідно з яким Державний земельний банк дістав необмежене право придбання земель для їх продажу селянам. Розмір приватного землеволодіння не повинен був перевищувати 25 десятин .

14 червня з'явився закон про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями². Якщо ділянки купували земельні товариства, то загальна площа

¹ Закони про тимчасовий державний устрій України ... С. 65

² Закон Ради міністрів Української Держави про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями від 14 червня 1918 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211. (дата звернення 18.11.2020).

повинна була вкладатися в розрахунок: 25 десятин на кожного члена товариства. Крім того, протягом трьох років придбану землю необхідно було розмежовувати на індивідуальні відруби. Таким чином, колективні форми господарювання виключалися. Усі вказані положення стосувалися як орної землі, так і лісових угідь. Однак площі з лісовими насадженнями надавалися в продаж лише з дозволу міністра земельних справ. З його ж санкції можна було придбати понадлімітні ділянки, коли це письмово обґрунтовувалося суспільними потребами. В цьому разі покупець повинен був протягом року засвідчити виконання обумовлених намірів, відшкодувати всі боргові зобов'язання. Не обмежувалися розміри ділянок, придбаних на публічних торгах, що здійснювалися шляхом примусового стягнення іпотечних та приватних боргів. У кінці літа уряд дозволив продавати маєтки навіть тоді, коли вони перебували в оренді. При цьому орендар мав право зібрати врожай на такій площі¹.

У жовтні було засновано Вищу земельну комісію, яку очолив сам П. Скоропадський². Посилена увага глави держави до аграрного питання в цей час пояснювалася тим, що після жнив 1918 р. передбачалося розпочати перерозподіл землі для того, щоб у 1919 р. кожний господар працював уже на власній землі.

На початку листопада було ухвалено законопроект, який регулював процес викупу Державним земельним банком надлишкових площ у землевласників та їх подальшого розподілу між селянами. Маєтки, що мали велике господарське значення (обслуговували цукроварні, розводили елітну худобу тощо) могли мати до 200 десятин землі, але вони підлягали акціонуванню.

Слід зазначити, що при уважному ознайомленні реформа мала дуже суперечливий характер щодо відносин селян і поміщиків-землевласників. В цей

¹ Закон Ради міністрів Української Держави про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями від 14 червня 1918 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211. (дата звернення 21.12.2020).

² Пиріг Р. Я. Гетьман Української Держави : Павло Скоропадський. С. 256.

час селяни вже звикли до думки, що земля, яку їм надала Центральна Рада безкоштовно, належить їм, і повертати її ніхто не збирався, а тим більше викупати. Що стосується великих землевласників, то вони не просто прагнули повернути свої землі та маєтки. Абсолютизуючи трактування закону про відшкодування за користування панською землею, поміщики проводили конфіскаційні рейди та погроми по селянським оселям. Непевність становища селян та поміщиків викликала незадоволення з обох боків. Річ утім, що по суті це була ліберальна реформа, яка передбачала поступки як з селянського, так і панського боку, але ніхто на них йти не хотів. З перших же днів новий уряд розпочав заходи, щоб унормувати становище. Але це було йому не під силу. Справа в тому, що Україна перебувала під контролем німецьких військ, і про ніякі самостійні кроки і не йшлося. 10 вересня 1918 р. був підписаний договір з Німеччиною про передачу їй 35% урожаю на Україні. Після цього (щоправда й до цього теж) почали створюватися і функціонувати каральні загони, що були гарантом забезпечення закону від 8 липня про боротьбу з руїною у сільському господарстві, який відновлював своєрідну форму кріпацтва: селян насильницькі примушували обробляти панські землі¹.

Селяни, які вже давно звикли думати, що поміщицька земля належить їм за революційним правом, зустріли аграрну політику в багнети. В українському селі нагромадився колосальний вибуховий потенціал. Незабаром по всій Україні вибухнули стихійні й досить значні селянські заколоти. У запеклі бої з німецькими військами кинулися озброєні селянські загони (тоді зброя була легкодоступною) на чолі з ватажками з місцевих жителів. Ці сутички набрали величезних масштабів

Таким чином, буржуазна аграрна реформа П. Скоропадського була спрямована на відновлення сільського господарства України, створення міцного класу хліборобів, які б отримали землю за викуп при посередництві держави шляхом парцеляції великих земельних маєтків.

¹ Україна-Німеччина: економіка та інтелектуальна співпраця (XIX - XX вв). Матеріали міжнародної наукової конференції, Дніпропетровськ, 2-3 жовтня 1997 р. /Дніпропетровський державний університет. - Т.2. - Дніпропетровськ, 1998. – С. 112.

А всі організаційні ланки, що були створені для її впровадження, мали бути об'єктивними адміністративно-господарськими органами. Однак провести в життя задуми уряду не вдалося. І це пояснювалося не лише браком часу. Надто сильною була інерція мислення у колишніх латифундистів, котрі з Гетьманом пов'язували можливість соціального реваншу. Не на висоті виявився низовий виконавчий апарат, що не перейнявся в основній своїй масі новими завданнями, які ставило життя. Уряду Української держави не вдалося пом'якшити продовольчу кризу, забезпечити достатньою кількістю харчів, щоб зменшити соціальну напругу в країні, і тим самим він сам собі окреслив короткотривале існування.

2.2. Економіко-фінансова політика Гетьманату

З самого початку існування Гетьманату і до його припинення міністром фінансів був відомий громадський діяч А.К. Ржепецький. Урядом держави одразу ж було додатково асигновано «на утримання центральних установ Міністерства, а також на невідкладні заходи» 10 млн. крб¹. Ситуацію ускладнювало протистояння новій владі в самому урядовому апараті. Одразу ж після перевороту серед урядовців почалися ширитися протигетьманські відозви й летючки, кидано заклики до саботажу та страйку. За таких умов першим завданням міністра стало налагодження роботи урядового апарату.

Міністерство фінансів поділялося на департаменти: Загальної канцелярії, Митних зборів, Кредитової канцелярії, Простих податків, Посередніх податків, Державної скарбниці. При Міністерстві фінансів було збережено Експедицію заготовок державних паперів (ЕЗДП). Її призначенням було виготовлення цінних державних паперів².

¹ Постанова Ради міністрів про асигнування коштів у розпорядження міністра фінансів А. Ржепецького на різні видатки Департаменту посередніх податків 3 грудня 1918 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211 (дата звернення 12. 01.2021).

² Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П.Скоропадського. URL: <http://www.twirpx.com/file/187486/>. (дата звернення 12. 01.2021).

З цією метою при ЕЗДП продовжив свою роботу Мистецько-гравірувальний відділ. Збережено й основні штати Держскарбниці. Її завданням було господарювання фінансами країни, забезпечення держбюджету через акумуляцію податків, інших прибутків і операцій, знаходження фондів витрат тощо¹. З 14 червня розпочав роботу й Головноуповноважений по управлінню й ліквідації інституцій і організацій воєнного часу. Згідно з «Законами про тимчасовий державний устрій України», вищою державною установою у цій сфері мала стати Фінансова рада. Сучасникам тих часів неважко було помітити, що пункти “Про Фінансову Раду” “Законів” складені на підґрунті статей “Про Комітет фінансів” Основних законів Російської імперії від 23. IV. 1906 р. З метою вироблення заходів щодо упорядкування грошового обігу та валютної реформи, було сформовано Фінансовий комітет, який провів перше своє засідання 10 травня. 28 червня при Міністерстві було створено й Фінансову комісію, на обов’язки якої покладалося: “розгляд по сутності і з технічно-фінансового боку законопроектів та справ фінансового значіння, або зв’язаних з асигнуванням коштів з державного скарбу”².

Важливе значення мало заснування 10 серпня 1918 р. Державного банку. Основний фонд Держбанку становив 100 млн. крб., запасний – 10 млн. крб³. Не менш значним для України стало й заснування 23 серпня Державного Земельного банку, завданням якого було сприяти створенню міцних дрібних господарств і співдія підняттю виробничості сільського господарства. Його земельний фонд склав 142 тис. десятин вартістю 19 800 тис. крб., а резервний - 50 млн. крб. Земельний банк оголосив початок своїх операцій 1 вересня 1918 р⁴.

¹ Постанова Ради міністрів про асигнування коштів у розпорядження міністра фінансів А. Ржепецького на різні видатки Департаменту посередніх податків 3 грудня 1918 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211 (дата звернення 12. 01.2021).

² Фінансова політика уряду Української Держави у період Гетьманату 1918 року. 1996. № 12. С. 107-112.

³ Гай-Нижник П. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.). С. 68.

⁴ Державний Земельний банк Української Держави - грошовий і операційний рушій селянської реформи 1918 року // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т.3. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. 1999. С. 437- 444.

Розхитані фінанси вдалося налагодити й створити державний бюджет. Спроби побудувати бюджет України на базі власної державності були зроблені в 1917 - 1920 роках. Центральна Рада наприкінці 1917 року намагалася унезалежнити фінанси України від фінансів Росії. Повний бюджет було побудовано тільки за гетьмана Павла Скоропадського. Хоча він мав значний дефіцит, але той мав бути покритий випуском серії білетів державної скарбниці та іншими кредитними операціями¹.

Крім цього, гетьманові Павлу Скоропадському дісталася ще одна «спадщина»: він мав виконати торгівельні угоди з продуктового і сировинного постачання до Німеччини і Австро-Угорщини. Розмір поставок був неймовірний: приміром, до 31 червня 1918 року український уряд мав забезпечити відвантаження одного мільйона тон хліба. Але попередній представник УНР, міністр Порш, з таким планом погодився, практично не розуміючи того, як УНР все це виконуватиме за розвалу українського сільського господарства. Натомість із квітня до жовтня 1918 року професіонали-міністри уряду Павла Скоропадського без продподатків, продрозверстки, а за звичайної ринкової економіки змогли поставити до Німеччини і Австро-Угорщини 44524000 пудів хліба. А з Німеччини і Австро-Угорщини було відвантажено вугілля, мінеральних мастил, сільськогосподарських машин та інших вантажів загальною вагою 24548000 пудів².

Доля ж гетьманської скарбниці зацікавила свого часу і українського історика-емігранта, доктора історичних наук Ісидора Нагаєвського, який пише: «...Гетьман передав Директорії державну скарбницю в три більйони карбованців. Залишаючи Київ, Директорія віддала наказ зібрати всі гроші, цінні папери, депозити всіх київських банків. За наказом міністра фінансів Бориса Мартоса з Києва було вивезене все золото, срібло, платина, перли з ювелірних магазинів»³. Що це було справді так, непрямо свідчив Євген Коновалець, який

¹ Папакін Г. Павел Петрович Скоропадский. // Питання історії. 1997. № 9. С. 61–81.

² Фінансова політика Української Центральної Ради (1917-1918) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т.3. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. 1999. С. 378.

³ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. С. 156-158

писав, що до січових стрільців була вимога міністра фінансів Мартоса послати в його розпорядження кілька підрозділів для проведення реквізиції золота в київських магазинах.

Нагаєвський стверджує, що частину зарубіжної валюти Мартос вмістив у берлінські та віденські банки, решту забрали різні місії (їх було близько семи десятків) за кордон. А золото, срібло, платину і перли згодом забрав головний отаман Петлюра. Дещо він роздав партіям: ЦК УСДРП отримав 5 мільйонів німецьких марок і тримав їх у Берліні; ЦК УПРС - 18 мільйонів німецьких марок - у віденських банках. Крім того, Директорія привозила з Німеччини надруковану там українську валюту. У віденських банках головний отаман тримав і валютний запас державної скарбниці, який він вважав за потрібне витратити на поповнення забезпечення армії УНР (зброя, техніка, боєприпаси, медикаменти, взуття, обмундирування). На початку 1919 року з цією місією за кордон виїхав Кедровський. Та не дрімала друга опозиція - українські ліві есери, що залишилися в Києві легально навіть після захоплення міста Червоною Армією. Тепер, після розгрому Української Держави, повернули фронт боротьби проти Директорії, українські дипломатичні місії ще довго користувалися грошима з гетьманської скарбниці, як і лідери українських демократичних партій.

31 травня 1918 р. гетьман Скоропадський віддав наказ про запровадження нових паперових грошей – гривень. Друкувалися вони у Берліні, оскільки були замовлені в Німеччині ще Центральною Радою¹.

Номінальна вартість паперових грошей усіх країн кінця XIX-XX ст. вказувалася на них у золотому еквіваленті. Подібне було здійснено і щодо українських грошових знаків. Один карбованець містив 17,424 долі золота (доля = 0,044 434 896 грн.), а гривня - 8,712 долі. До накопичення золотого запасу вартість національної валюти забезпечувалася природними багатствами України та її майном. Сутність такої організації державних фінансів була втілена у

¹ Шевчук В.П. Історія української державності. Київ: Либідь, 1999. С. 212

світовому механізмі міжнародного золотого стандарту - міжнародній валютній системі, що діяла на межі XIX-XX ст., відповідно до якої кожна країна встановлювала вартість своїх грошових одиниць у певній кількості золота. Теоретично українські грошові одиниці спиралися на функціональну економічну теорію, згідно з якою, на противагу субстанціональній (металевій) теорії, золоте покриття для державної валюти не було обов'язковим. Міністерству фінансів довелося вдосконалити й уніфікувати правові підстави випуску й забезпечення кредитових білетів і знаків Держскарбниці, що значно облегшило емісійну політику. Було розроблено й проект закону про державну грошову одиницю, якою передбачалося зробити карбованець, що однак не було втілено в життя через падіння влади П. Скоропадського¹.

5 серпня 1918 р. з'явилися перші паперові гривні. Це були 3,6% облігації внутрішньої позики й називалися «Білетами Державної Скарбниці» номіналом у 50, 100, 200 та 1000 грн. Такі білети друкувалися з 8 купонами (по 4 з кожного боку банкноти).

Спочатку планувалося використовувати ці білети як облігації для внутрішньої позики, проте через брак грошей у серпні 1918 р. уряд наказав використовувати їх як гроші². Але уряд П. Скоропадського так і не зміг повністю опанувати становище у сфері фінансів та грошового обігу. Попередня влада залишила своєму наступнику досить важку спадщину. Українська Держава не мала дієвого бюджету, всі установи жили у борг, видатки на державне управління безперервно зростали. Через це Україна жила за рахунок інтенсивної роботи друкарського верстата.

Але, незважаючи на велику кількість випущених знаків, в обігу перебувало дуже мало грошей. Відсутність регулярного сполучення між регіонами, нестача товарів призводили до осідання грошей, переважно на селі. Всі вони офіційно мали один курс: один рубль усіх російських випусків дорівнював одному карбованцю українських, та одному карбованцю місцевих емісій, хоч на

¹ Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність С. 67

² Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського URL: <http://www.twirpx.com/file/187486/>. (дата звернення 19. 01.2021).

практиці було зовсім не так. Тому в Україні процвітали спекуляція грошима, гра на курсах.

Уряд гетьмана не наважився на головне: не впровадив українську грошову одиницю як власну валюту і не визнав російську валюту іноземною. А вже у травні почалася емісія поштових марок-грошей, про які йшлося вище. Проте внаслідок скорої інфляції вартість марок упала. Тому у закладах торгівлі їх в'язали по 100 штук разом. В таких «в'язанках» вони були в обігу до кінця 1919 року, а подекуди і пізніше.

Згідно з договором між Україною і Німеччиною, остання мала виготовити до 1 січня 1919 р. українські державні кредитові білети на суму 11500 млн. гривень. Крім того, продовжувати друкувати і знаки державної скарбниці у 25 і 50 карбованців без змін у оформленні.

У оформленні цих гетьманських паперових грошових, що були виконані Георгієм Нарбутом та Іваном Мозалевським знаків були використані мотиви з української народної творчості¹.

15 травня Україною було підписано фінансову угоду з Німеччиною та Австро-Угорщиною, згідно з якою було визначено досить вигідний для неї розрахунковий валютний курс, який становив: 2 крони за 1 крб. та 1,33 1/3 марки за 1 крб (або 0,665 марки за 1 грн). Крім того, Україна зобов'язувалася надати цим країнам в позику 400 млн. крб. З цієї суми половина кредитувалася гетьманському уряду у вигляді українських державних авуарів у Рейхсбанку в Берліні і в Держбанку Австро-Угорщини у Відні та Будапешті.

Решта (50%)білетів Держскарбниці Україна мала отримати: половину під 4,5% двохрічними німецькими білетами Держскарбниці та іншу половину австро-угорськими. Ця трансакція значно зміцнила авторитет вітчизняної валюти в центральноевропейських країнах. Згідно з новою угодою (від 10 вересня) Україна зобов'язувалася надати повністю або частково до 30 червня 1919 р. вищевказаним державам в позику 1 млрд. 600 млн. крб. за курсом 0,85 крб. за

¹ Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917-1920 роках. К.: ТОВ «Українська видавнича спілка», 1999. С. 187

марку та 0,50 за крону. В новій угоді відсотки визначалися у 3,5%. Крім того Німеччина зобов'язувалася до 1 січня 1919 р. збільшити прийняті нею замовлення на видрук українських паперових грошей до суми в 5 млрд. 750 млн. крб. (11,5 млрд. грн.). Внаслідок цих угод на 14 січня 1919 р. зовнішні платежі України, наприклад, у Німеччині в марковому еквіваленті становили 452 млн. 945 тисяч. Таким чином, ці кошти становили на той час зовнішній державний борг Німеччини Україні.

Подібні зовнішні фінансові платежі існували й у банках Австрії та Угорщини¹. Фінансові взаємини Гетьманату з крайовими урядами, що утворилися на терені колишньої Російської імперії, не набули вагомих міждержавних масштабів. Через незавершеність переговорного процесу з більшовицькою Росією між Українською Державою і РРФСР не було укладено фінансового договору. Восени 1918 р. намітилося зближення України з антибільшовицькими урядами, що виникли на південному сході Росії. Тісні торгівельно-економічні відносини Гетьманатом було встановлено з Всевеликим військом Донським. 29 жовтня Україною для Дону було відкрито кредит на 10 млн. крб. для відновлення перевозочних операцій. Подібну ж угоду було укладено і з кубанським урядом.¹⁵ листопада 1918 р. Гетьманом було затверджено таємну постанову про асигнування 10 млн. крб. на організацію Південної армії. Ці кошти призначалися “для передачі їх Урядові Всевеликого війська Донського”². Разом з тим, Україна відмовила у грошовій допомозі Астраханському крайовому урядові. В скрутні для Гетьманату часи, 27 листопада 1918 р., незважаючи на непримириме ставлення А. Денікіна до державної України, уряд задовольнив прохання командування Добровольчої армії (очевидно, з огляду на військово-політичну ситуацію) про надання йому в позику 10 млн. крб. Крім того, в позику Грузинській республіці 20 липня було надано 50 тис. крб., а 25 листопада уряд ухвалив надати позику у 100 тис. крб. в

¹ Постанова Ради міністрів Української Держави про асигнування 250000 крб. на відкриття митних установ на кордоні з Україною з Великою Росією від 24 червня 1918 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211. (дата звернення 22. 01.2021).

² Там само.

розпорядження польського надзвичайного посланця. Більш вагомих угод у фінансовій сфері (подібних до договорів з Центральними державами за змістом, обсягом, політичною та економічною вагою) Гетьманатом так і не було підписано з жодною з країн близького чи далекого зарубіжжя¹.

Самостійність держави передбачає і незалежність її фінансової системи. Кількість різноманітних російських грошей (так званих романівок, думських, керенок тощо) в Україні постійно зростала, досягнувши на 1 червня 1918 р. 10 млрд. 447 млн. крб. Рубльова маса в Україні невпинно збільшувалася, в той час як вартість рубля стрімко падала (купівельна спроможність рубля впала до 6-7 коп.) і, знаходячись у рівному паритеті з карбованцем, тягнула донизу і його. У 1918 р. на порядок денний постало питання про необхідність унезалежнення української грошової системи від впливу рубля. Передбачалося накопичити близько 1 млрд. крб і лише потім безперешкодно розпочати обмін рублів на українські гроші. 14 серпня було обмежено ввезення в Україну 5% серій зобов'язань російської Держскарбниці, а законом від 14 жовтня 1918 р. наказувалось надати до штемпелювання всі 5% короткотермінові зобов'язання до 15 листопада. 5 листопаду 1918 р. було затверджено закон про обов'язкове надання до обміну кредитових білетів вартістю 250 руб., а 7 листопаду 1918 р. ухвалено закон про припинення обігу знаків вартістю 20 і 40 руб². Тоді ж з'явилося розпорядження міністра фінансів про штемпелювання білетів вартістю 1 тис. руб. зразка 1917 р. 8 грудня Міністерство фінансів отримало право на цілковите вилучення з обігу будь-яких російських цінних паперів, 2 грудня уряд ухвалив рішення проштемпелювати всі без винятку російські грошові знаки. Завершити заплановані заходи щодо виходу України з рубльової зони у 1918 р. не вдалося, однак процес цей було доведено до логічного кінця Директорією у січні 1919 р.

¹ Постанова Ради міністрів про асигнування коштів у розпорядження міністра фінансів А. Ржепецького на різні видатки Департаменту посередніх податків 3 грудня 1918 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211 (дата звернення 24. 01.2021).

² Гай-Нижник, П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П.Скоропадського. URL: <http://www.twirpx.com/file/187486/>. (дата звернення 25. 01.2021).

Основним джерелом прибутків до держбюджету є податкові надходження. Надходження податків за Гетьманату налагоджувалося, перш за все, не шляхом їхнього структурного вдосконалення, а в основному підвищенням ставок вже існуючих та відновленням механізму їх стягнення. Податкова база бюджетних надходжень спиралася в своїй основі на правову базу Російської імперії. Серед неї, зокрема, на Статут про подохідний податок від 6. IV. 1916 р. (із змінами згідно з урядовою постановою від 20. X. 1918 р), Статут про прості податки від 1814 р. (із змінами від 30. VIII. 1918 р) чи, скажімо, на «Устав об акцизних сборах» від 1901 р. (із змінами від 4. X. 1918 р) тощо. Збільшено кілька промислових податків (25 травня, 30 серпня), 15 серпня підвищено ставки оплати зі страхування майна, в 1,5 рази підвищено збір із грошових капіталів і в 2-3 рази - ставки гербової оплати (10 вересня). В листопаді черговий раз підвищено поштово-телеграфний тариф. Було підвищено акцизні збори на пиво, дріжджі, цигаркові гільзи, бібулу, нафтові продукти, сірники, тютюн. Започатковано акциз на виноградне вино та чай. Великі прибутки до бюджету давали державні монополії. Найбільші з них (понад 1/3 від усіх) було отримано від цукрової - 355 млн. крб. Горілчана монополія (запроваджена 31 липня) до жовтня 1918 р. дала чистого прибутку 87 млн. крб. Акцизні ж збори від посередніх податків принесли 180 млн. крб., з яких 148 млн. крб. надійшло від акцизу на тютюн. Проте за умов тривалішого існування державності зі стабілізацією внутрішньої ситуації та відродженням економіки відбулося б і вдосконалення податкової політики, до чого в Україні були й перспективи, й підстави¹.

На традиції й закони бюджетного права Росії базувалася праця й з укладання бюджету Української Держави. Російське ж бюджетне право мало в основі загальні кошторисні правила від 22. V. 1862 р. та правила про порядок державного розпису прибутків і видатків та про асигнування із скарбу видатків розписом не передбачених від 8. III. 1906 р. Вже 3 травня 1918 р. Міністерство

¹ Фінансова політика уряду Української Держави у період Гетьманату 1918 року // Фінанси України. 1996. № 12. С.107-112.

фінансів наказало всім урядовим відомствам надіслати до створеної при ньому Фінансової комісії всі кошториси до 7 липня, в яких мали бути зафіксовані всі їхні видатки та прибутки від 1 січня 1918 р. Зазначені кошториси, однак, надійшли лише у вересні, і праця фахівців над бюджетом розпочалася тільки восени і була завершена наприкінці року¹. Правда, тепер він вже являв собою швидше зведення річних державних прибутків і видатків, ніж повноцінний бюджет. Загальна сума бюджетних прибутків держави дорівнювала 3 млрд. 179 млн. 680 тис. крб., видатків же - 5 млрд. 346 млн. 735 тис. крб. 14 грудня 1918 р. Гетьманат припинив існування і уряд так і не встиг затвердити український державний бюджет. Втім, праця фахівців над його зведенням не виявилася марною, 24 січня 1919 р. цей проект бюджету було затверджено як держбюджет УНР².

Фінансовий ринок України на час приходу до влади П. Скоропадського практично не контролювався державними установами. В той час як у обігу перебувала надзвичайно велика маса різноманітних паперових грошових знаків (від рублів думських і т. зв. «керенок», бонів і грошових сурогатів місцевих самоврядувань до карбованців УНР), сам уряд відчував надзвичайну нестачу коштів. Нестримна інфляція, що спіткала російський рубль, який вільно обертася в Україні, руйнувала вітчизняний фінансовий ринок, знецінювала нову національну валюту, державне грошове господарство було розладнане й знаходилося у стадії поступового остаточного занепаду.

Протягом короткого періоду існування Гетьманату не було здійснено якихось нових чи оригінальних фінансових започаткувань або комбінацій. Проте, попри всі соціально-політичні та економічні труднощі й негаразди (іноземна окупація, економічна криза, занепад системи податкових зборів, розлад управлінської мережі на місцях, зумовлених світовою війною й революційними подіями тощо), урядову фінансову політику було спрямовано в

¹ Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського. URL: <http://www.twirpx.com/file/187486/>. (дата звернення 05. 02. 2021).

² Фінансова комісія Української Держави 1918-го року: структура, функція, завдання // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т.4. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1999. С.221-224.

руслі відносно обмеженої вимушеної емісії, налагодження управлінських структур (департаментів Міністерства фінансів, створення Державного банку, податкових органів тощо), активної міжнародної грошової політики, розвитку банківської справи, виходу України з російської рубльової зони й свободи приватної ініціативи¹. Разом із тим, існували чималі недоліки, уникнути яких за нетривкий термін становлення Української Держави тодішні керівники країни не спромоглися, а виправити не встигли. Серед них, зокрема, зумовлені політичними причинами поступки Німеччині та Австро-Угорщини на переговорах із фінансових питань, незавершеність виходу з рубльової зони, опертя в урядовій податковій і бюджетній політиці на недосконалі дореволюційні закони тощо.

Історія формування вітчизняної фінансової системи й економічної політики уявляється нам як перенесення прийнятої тодішнім фінансовим світом форми російського зразка на український ґрунт. Разом з тим, враховуючи соціально-економічні й політичні обставини, в яких опинився Гетьманат, така організація й початковий розвиток грошової політики України здаються нам не лише єдино можливими в той час, а й логічними². Сподіватися на швидкий прогрес у цій галузі державних справ було б наївним романтизмом.

Економічна політика уряду Гетьманату не була ідеальною. Зваження її прибутків і втрат у цій сфері державної розбудови дають нам право заключити, що була вона, в своєму загалові, політикою здорового глузду й обмежених можливостей, зумовлених історичними обставинами; плодом консервативної фінансово-економічної думки її провідників, еволюція якої не відбулася через соціально-політичні потрясіння, які були викликані війною та революцією, що прокотилися Україною і зруйнували не лише Гетьманат, а й знищили згодом і саму українську державність.

¹ Задунайський В. Скоропадський Павло Петрович // Довідник з історії України. Т. 3. Київ, 1999. С. 187–190.

² Мироненко О. Верховне управління українською державою (квітень-грудень 1918р.) С. 189.

Розділ III. Розбудова національної освіти, науки та культури

Незважаючи на скрутний час, гетьманський уряд і особисто Павло Скоропадський виявили розуміння того, що без підтримки науки, освіти, мистецтва не можна успішно вирішувати й інші питання державного будівництва. Велике значення під час діяльності гетьманського уряду мали заснування Української Академії Наук, Національної Бібліотеки, Національного Архіву, заходи в справі організації Національної галереї Мистецтва та Історичного Українського Музею. Засновано Державний Драматичний Театр, Національну Оперу, Українську Державну Капелу, Державну Симфонічну Оркестру. Виключного розмаху досягла українська видавнича справа: засновано ряд великих видавництв, які випускали українські видання в нечуваному доти числі примірників; весь край укритися сіттю українських книгарень – писав історик гетьманської доби Д. Дорошенко¹. Такими були підсумки того, що зроблено в надзвичайно тяжких умовах протягом семи з половиною місяців 1918 року.

Неослабною увагою Української Держави була оточена початкова й середня школа. В липні міністерство народної освіти видало розпорядження про утворення національної нижчої початкової школи, яким передбачався перехід на українські підручники й мову викладання, в російськомовних гімназіях і реальних училищах запроваджувалися українознавчі предмети.

Істотно змінювалися програми учительських семінарій, які наближали підготовку педагогічних кадрів до реальних суспільних потреб.

Уряд виділив 350 стипендій для незаможних учнів української національності, взяв на баланс держави 40 чоловічих гімназій, відкритих за ініціативи М. Василенка. З цією метою було асигновано 4 млн крб. На

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. URL: <http://www.hurtom.com/culture/booksother/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>. (дата звернення 09. 03. 2021).

підвищення заробітної плати вчителям лише у жовтні - листопаді державна скарбниця видала майже 29 млн крб. На кінець 1918 р. з 836 діючих гімназій (161 державна, 409 громадських, 268 приватних, 474 хлоп'ячі і 362 дівочі) 150 були українізовані¹. Таким чином, формувалася національна школа, яка мала вирішувати завдання, співзвучні загальнодержавним тенденціям розвитку.

Хоча міністерство народної освіти зустрічало весь час опозицію в своїй праці, початкові школи легко переходили на українську мову навчання, якщо були забезпечені відповідними вчителями. Тому велику увагу зверталось на організацію навчання української мови в учительських семінаріях.

Складнішою була справа з українізацією середніх шкіл. Не можна забувати, що міська людність у значній мірі складалася з росіян, інших національних меншин та зрусифікованих українців. Батьківські комітети в середніх школах, як і педагоги в значній частині ставились вороже до українізації. Тому, щоб уникати конфліктів, гетьманське міністерство освіти, за прикладом міністерств Центральної Ради, вважало за доцільне засновувати нові українські гімназії, ніж українізувати російські. За Центральної Ради в Києві було три українські приватні гімназії. У 1918 році їх прийнято на державні кошти. Протягом літа того ж року відкрито 84 українських гімназій не тільки по містах, але й по деяких селах, а наприкінці гетьманської доби було їх в Україні близько 150².

У гімназіях, які залишилися з російською мовою навчання, введено як обов'язкові предмети українську мову, історію та географію України і історію української літератури.

Підвищеною увагою гетьманського уряду користувалася вища освіта. Крім діючих університетів у Києві, Харкові та Одесі, у жовтні 1918 року було відкрито ще два навчальних заклади - Київський та Кам'янець-Подільський державні українські університети. Передбачалося відкриття українських університетів в інших містах. Спроба українізації університету св. Володимира

¹ Сергійчук В.І. Українська соборність. Відродження українства в 1917-1920 роках. С. 255.

² Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. К.: Генеза, 1996. С. 284.

в Києві за часів ЦР успіху не мала. Тому міністерство народної освіти вирішило піти іншим шляхом, створюючи нові університети з українською мовою викладання і широким спектром українознавчих дисциплін.

Уряд усіляко підтримував вузи, які відігравали провідну роль у підготовці спеціалістів високої кваліфікації, надавши статус державних київським політехнічному та комерційному, харківським ветеринарному, комерційному, технологічному, Катеринославському гірничому, Ніжинському історико-філологічному інститутам (останньому надали статус державного університету).

За доби гетьманату розпочали роботу щойно утворені Архітектурний та Клінічний інститути у Києві, Політехнічний та Сільськогосподарський - в Одесі, Український історико-філологічний факультет у Полтаві¹. Уряд розробив струнку тарифну сітку оплати праці викладацько-професорського складу та заснував стипендії для студентів.

Тоді ж «Просвіта» та Земство заснували в Полтаві Історично-Філологічний факультет. Засновано Державний Український Архів, в якому мали бути зосереджені документи історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограду.

Засновано Національну галерею Мистецтва, Український Історичний Музей та Українську Національну Бібліотеку, яка зростала з надзвичайною швидкістю. Наприкінці гетьманської доби в цій бібліотеці було вже понад 1.000.000 книжок, серед них багато унікумів, стародруків і т.п. Кількістю та якістю книжок Національна Бібліотека могла конкурувати з кращими бібліотеками Європи.

Поміж науковими закладами перше місце належало Українській Академії Наук. Наприкінці XIX ст. українським науковим осередком в значній мірі стало львівське Товариство ім. Т. Шевченка, яке було реформоване на Наукове Товариство. Засноване в 1908 році в Києві Українське Наукове Товариство не встигло широко розгорнути працю, бо війна 1914 року знищила всі українські

¹ Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність. С. 184.

установи. За Центральної Ради ставилося питання про створення Української Академії Наук, але в формі реорганізації НТШ. Це питання не вийшло із сфери прелімінарних розмов. Українську Академію Наук засновано за Гетьмана. Її урочисте відкриття відбулося 24 листопада 1918 року. Вона мала три відділи: історично-філологічний, фізико-математичний та соціально-економічний. Президію та перших академіків (по три на відділ) призначив уряд, а дальших членів мали обирати ці академіки. На президента Академії Гетьман запросив М. Грушевського, але він відмовився. Призначений був професор В. Вернадський.

Українська Академія Наук була найбільшим досягненням України в галузі культури. Протягом багатьох років вона залишалася науковим осередком, який скупчував біля себе найкращі наукові сили України. Значення заснування УАН відзначили сучасники. Хоч протягом багатьох років більшовики намагалися і намагаються довести, що засновано її не в 1918 році, а в 1919 - вже за більшовицької влади. Створення Академії відбулося 14 листопада 1918 р¹.

Саме в цей день Гетьман підписав (затвердив) «Закон Української держави про заснування Української Академії Наук у м. Києві»².

Гетьман писав у Спогадах про створення Академії Наук та про розбудову вищої освіти на Україні, що для того щоб поповнити нестачу у наукових силах в уряді складались списки тих, кого можна були запросити до роботи на Україні. Була створена комісія під головування професора Вернадського і розроблений закон про Академію з усіма необхідними асигнуваннями, знайдено приміщення для академії. З гідною найвищою похвали скромністю Гетьман приписує заслугу у створенні Академії міністру народної освіти та мистецтва Української Держави М.П. Василенку³.

Микола Прокопович Василенко (14. II.1866-3.X.1935) – відомий фахівець з історії української держави та права, автор різних за жанром понад 500

¹ Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність. С. 185.

² Закон про заснування Української Академії наук в м. Києві // База законодавчої та судової інформації НАУ. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1013.7.0/>. (дата звернення 25. 03. 2021).

³ Скоропадський П. Спогади. С. 67.

друкованих наукових та публіцистичних праць. Дійсний член УАН з 26.7.1920, голова-президент ВУАН з 17.X. 1921, голова історичного товариства Нестора-літописця (1922), Соціально-економічного відділу ВУАН (з XII. 1922), Товариства правників і т.д. Чому ж прізвище цієї без перебільшення видатної особистості не попало навіть у перелік людей, причетних до роботи над відкриттям Академії? Відповідь дуже проста: Василенко був не лише відомим вченим, але й міністром в уряді Української держави, яку очолював Гетьман Скоропадський, та ще й до того членом партії кадетів, тобто, з точки зору радянської влади, був особою ненадійною, підозрілою, буржуазно орієнтованою. Саме це спричинило до того, що уряд УРСР не затвердив його обрання Головою-президентом ВУАН з 18.07.1921, а коли пізніше його все-таки затвердили, то через деякий час Василенко сам відмовився від цієї посади в силу створюваних йому перешкод¹.

Утворення Української Академії наук має і велике національне значення, бо й досі є багато людей, які скептично і з насмішкою відносяться до українського руху та відродження, не мають віри в життєві сили українського народу, не вважають можливим розвиток української мови і науки. Для тих же, хто вірить в життєздатність українського народу, для кого відродження його, се – «святая святих», для тих утворення Академії наук має величезну вагу, являється національною потребою і черговим питанням»².

Список перших дійсних членів УАН було затверджено наказом Гетьмана Скоропадського 14 листопада 1918р.

26 листопада було опубліковано «Статут Української Академії Наук у Києві», а 27 листопада “відбулося перше Спільне зібрання Академії, на якому одноголосно обрано (9-ма голосами) академіка Володимира Івановича Вернадського на Голову-президента Академії, академіка Агатангела Єфимовича Кримського на Неодмінного секретаря³” (з листа акад. Ореста Левицького, що головував на засіданні, до нового міністра Народної освіти та

¹ Сергійчук В.І. Українська соборність. Відродження українства в 1917-1920 роках. С. 289.

² Там само. С. 291.

³ Рубльов О.С. Українські визвольні змагання 1917-1921рр. К.:Альтернативи, 1999. С. 237.

мистецтва Української держави В.П. Науменка). Через два дні Наказом Гетьмана було затверджено академіка В.І. Вернадського Головою-президентом УАН.

В цей же день (тобто 30 листопада) Спільне зібрання УАН надіслало подячного листа М.П. Василенку за його внесок до справи заснування УАН.

14 грудня 1918р. Гетьман підписав ледь чи не останній свій документ, щодо новоствореної Академії: за його наказом академіка Д.І. Багалія було затверджено на посаді голови першого відділу УАН¹.

Попри фінансові труднощі, уряд знайшов можливість налагодити гідне фінансування Академії. Штатні академіки за оплатою прирівнювалися до заступника міністра. Вірогідні асигнування виділялися на різноманітні дослідницькі програми й напрями наукового пошуку. В системі УАН створювалися не лише інститути, а й Національна бібліотека, Ботанічний сад, астрономічна обсерваторія, музеї, видавнича база - всього 45 структур.

Академія дістала режим максимального сприяння, одержавши статус самоврядної юридичної особи, а також право заснування наукових закладів, безмитного й позацензурного отримання літератури й наукового обладнання, присвоєння ступеня доктора наук, організації наукових форумів. Наукові видання УАН повинні були виходити українською мовою, а за бажанням автора - й іншими мовами².

З часу свого заснування Академія наук розпочала активну діяльність і, незважаючи на зміну влади й політичних настроїв, протягом десятиріч залишалася головним осередком наукових знань і фундаментальних досліджень.

Революційні події істотно вплинули на зміст літературно-мистецького життя. Політичне розмежування серед творчої інтелігенції, яке спостерігалось й до жовтня, після революції ще виразніше поглибилось. У середовищі літераторів-модерністів поширюється імітація ідейної "незалежності". Численні

¹ Шмельов В. Історія Академії наук України (1918—1923). Документи і матеріали. К.: Наукова думка, 1993. С. 139-140.

² Там само. С. 156.

гуртки і товариства на весь голос заявляють про своє лідерство в мистецькому процесі. Претензійність, прагнення бути ні на кого не схожим відбивалося вже в самих назвах окремих об'єднань і течій - "нічевоки", "біо-косміти", "фуїсти", "ліміністи" тощо.

Незадовго до революції пішли з життя такі непересічні особистості, як І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, завершували свій творчий шлях І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, а В. Стефаник, О. Кобилянська та М. Черемшина жили в Західній Україні і були позбавлені можливості брати участь у літературному процесі Східної України¹.

Місію літературного служіння народові в роки національно-визвольних змагань взяли на себе письменники молодшого покоління, які почали свій творчий шлях незадовго до повалення самодержавства. По-різному сприймали нову суспільно-політичну ситуацію старші українські літератори С. Васильченко, А. Кримський, М. Чернявський, Я. Мамонтов та ін. Загалом ці письменники досить швидко стали на шлях революційних перетворень.

Принциповою тезою, що постала перед митцями нової літератури, стало питання про збереження традицій класичної спадщини. Поезія Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки – це той ґрунт, на якому формувалися і визріли П. Тичина, В. Чумак, В. Сосюра, М. Рильський, Д. Загул та ін.

Молоді поети і письменники групувалися навколо численних літературних студій і гуртків, редакцій газет і журналів, літературних альманахів. Найпомітнішими творами української літератури періоду національно-визвольних змагань були книги віршів "Плуг" та "Сонячні кларнети" П. Тичини, "Червоний заспів" В. Чумака, "Удари молота і серця" В. Еллана-Блакитного, "Червона зима" В. Сосюри, "Мої коломийки" І. Кулика. Помітними стали прозові твори С. Васильченка, А. Головка, М. Ірчана, Г. Коцюби, П. Панча, О. Вишні, С. Пилипенка та ін.

¹ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. С. 182.

Спостерігалась активізація мистецького життя, що дало підстави дослідникам говорити про розквіт національних закладів культури у той період. Численні факти підтверджують таку думку.

У складі міністерства народної освіти та мистецтва було створено головне управління мистецтва й національної культури, яке мало автономний бюджет. Крім того, уряд виділяв цільові кошти на охорону пам'яток старовини, археологічні дослідження, підтримку творчих колективів тощо. Так, у вересні 600 тис. крб. було асигновано на заходи з охорони пам'яток культури¹.

Бережливе ставлення до історико-культурної спадщини народу України виявилось у реальній підтримці музейної справи. Держава дбала про життєдіяльність усіх 36 музеїв, заснованих до революції.

До революції 1917 р. у Києві був лише один україномовний театр - це трупа М. Садовського, яка давала вистави в Народному домі. В інших містах України нерегулярно виступали трупи П. Саксаганського, О. Суходольського та ін. Із відродженням української державності відбувалася й реорганізація театральної справи. Вже весною 1917 р. у Києві створилося товариство "Український національний театр", яке об'єднало кращі акторські сили. Йшли інтенсивні пошуки нових форм театральної роботи. Передові діячі формували нові трупи та обновлювали репертуар.

У Києві в 1918 р. було відкрито три театри - Державний драматичний, Державний народний і Молодий². Перший очолили відомі вже режисери О. Загаров і Б. Кривецький, які пройшли школу в Московському художньому театрі під керівництвом К. Станіславського і Б. Немировича-Данченка. Новий театр у своїй діяльності схилявся до реалістично-психологічної школи; у його репертуарі були п'єси українських та зарубіжних драматургів.

Заслуговує на увагу Молодий театр, який очолив великий майстер театального мистецтва, видатний режисер пореволюційної доби,

¹ Дорошенко, Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. URL: <http://www.hurtom.com/culture/books/other/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>. (дата звернення 06. 04. 2021).

² Донцов Д. Рік 1918. Київ. С. 78.

основоположник нового напрямку в історії українського театрального мистецтва Лесь Курбас. Однотумцем і помічником його був Гнат Юра. Труппа театру складалася з молодих акторів. Керований Л. Курбасом театр категорично пориває з традицією старого побутового театру, орієнтує його на модерні течії західноєвропейського театру. Свій перший сезон театр відкрив п'єсами "У пущі" Лесі Українки і "Затоплений дзвін" Г. Гаупт-мана. Справжньою несподіванкою для театралів стали постановки трагедії "Цар Едіп" Софокла та поеми "Гайдамаки" Т. Шевченка.

У театрах Києва, Харкова та інших міст країни працювали видатні майстри сцени М. Заньковецька, П. Саксаганський, Г. Юра, М. Крушельницький, І. Мар'яненко, А. Бучма, В. Василько, Б. Романицький, Г. Затиркевич-Карпинська, І. Замичковський, Г. Борисоглібська, О. Загаров, Ф. Левицький, Л. Ліницька, О. Ватуля, Ф. Барвінська та ін.

Зі сцени звучали музичні твори композиторів України, послідовників М. Лисенка - Я. Степового, К. Стеценка, М. Леонтовича, П. Демуцького, В. Косенка, М. Коляди, входила в мистецьке життя молодь - М. Ревуцький, М. Вериківський, Г. Верьовка, П. Козицький, Б. Лятошинський та ін. Створюються хорові та музичні колективи, ансамблі, мандрівні хорові капели.

До значних досягнень відродження національної культури належить швидкий розвиток видавничої справи, насамперед друкування шкільних підручників, їх видавали Товариство шкільної освіти в Києві, "Українська школа", якими керували С. Русова та С. Черкасенко. Відновили роботу видавництва "Вік" і "Час" у Києві. Чимало книжок виходило в кооперативних товариствах у Харкові, Полтаві, Катеринославі.

За активного сприяння міністерства народної освіти та мистецтва були створені Перший український національний хор у Києві, Державна капела бандуристів Г. Хоткевича, про що подбав сам гетьман. Уряд асигнував 66 тис. крб. на заснування Державного симфонічного оркестру ім. М. Лисенка¹. Оркестр працював під керівництвом О. Горєлова, диригували - Р. Глієр, Ф.

¹ Папакін Г. Павло Скоропадський: державник, полководець, людина. С. 167.

Блуменфельд та Ф. Бортєс. Плідно працювали Київська, Одеська і Харківська консерваторії. У 1918 р. активно творили М. Вериківський, Г. Верьовка, Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, П. Демуцький та інші діячі музичного мистецтва.

Українська академія мистецтв, очолена Г. Нарбутом, готувала спеціалістів малярства, різьбярства, гравюри, художніх промислів, будівництва. В цей час розпочинає працювати Одеське вище художнє училище.

Увага гетьманського уряду до проблем культурно-мистецького процесу, народної освіти викликала піднесення творчих сил, сприяла збагаченню духовного потенціалу народу й держави.

Швидко відбувався процес становлення української преси. Першим офіційним україномовним органом стали "Вісті Київського Губернського Виконавчого Комітету"; згодом почали виходити "Вісті Української Центральної Ради", "Вісник Генерального Секретаріату УНР". Крім того, українською мовою виходили газети "Нова Рада", "Робітнича газета", "Народна воля"; відновилося видання "Літературного наукового вісника" за редакцією М. Грушевського та історичного журналу "Україна"; виходили часописи "Книгар", "Шлях", "Театральні вісті", студентський орган "Стерно". Для учнів середніх шкіл видавався "Каменярь", для молоді - "Юнак", для жінок - "Жіночий вісник", для військових - "Українська військова справа". Названа періодика переважно видавалась у Києві. Усього в 1917 р. українською мовою виходило 63 періодичних видання¹.

Революційні події сколихнули не лише соціально-політичне, а й церковне життя в Україні. Оскільки на території Української Держави проживало переважно православне населення, головна увага уряду зосередилась навколо проблем православної церкви. Повернення Руської православної церкви до патріаршої форми управління викликало рух за оновлення релігійного життя, зближення архієреїв з нижчим духовенством і мирянами. У «Законі про тимчасовий устрій» (29 квітня) другий розділ називався «Про віру». У першому його параграфі закріплювалося пріоритетне становище в суспільстві

¹ Солдатенко В. Ф. Українська революція: Історичний нарис С. 389.

православної церкви. В другому проголошувалося, що «всі, не належні до православної віри громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються свободним відправленням їх віри і богослужіння по обряду оної»¹.

Велику роль у налагодженні державно-церковних взаємин відігравало міністерство віросповідань, яке очолював спочатку професор В. Зінківський, з 24 жовтня до 14 листопада - О. Лотоцький, а потім - М. Воронович. Відділи й департаменти Міністерства співпрацювали з єпархіями і консисторіями (на той час їх налічувалося 9), архієреями РПЦ, євангельсько-лютеранськими церковними радами, іудейськими рабинами.

Спеціальне законодавство регулювало різні сторони релігійного життя і стосунків між державними та церковними інституціями. Православна церква діставала суверенність у вирішенні питань внутрішньої діяльності. Міністр віросповідань і його представники на місцях мали бути православними. Держава стояла на боці інтересів православної церкви: гарантувалося вшанування найбільших православних свят і передбачалося суворе покарання за дії, що кваліфікувалися як святотатство, штатний причт звільнявся від військової служби; церковні організації одержували статус юридичних осіб; церковні посади прирівнювалися до державної служби. Крім того, за віковою традицією державні нормативи про шлюб і розлучення узгоджувалися з православним церковним правом, а церковні метричні книги прирівнювалися до актів цивільного стану. Церковні школи мали права державних.

Слід зазначити, що Міністерство віросповідань доручило ученому комітету розробити програми викладання Закону Божого у світських школах. Паралельно у Міністерстві народної освіти працювала аналогічна комісія, що на конкурсній основі також розглядала програми та підручники з викладання Закону Божого та історії церкви. Гетьманський період у діяльності православної церкви був надзвичайно плідотворний і повчальний. Церква відновила

¹ Закони про тимчасовий державний устрій України. // Гончаренко, В.Д. Хрестоматія з історії держави і права України С. 63.

соборноправність і виступила не як елемент державної структури, а як суспільна самодостатня інституція. Діалог між Українською Державою і православною церквою не лише виявив больові точки у взаєминах, а й вказав на шляхи подолання їх у самій церкві та можливості для її оновленої ролі в національній державі¹.

До досягнень у галузі культури за гетьманської доби треба ще додати: значне розширення мережі національної вищої школи: відкрито Київський архітектурний, Київський клінічний, Київський вищий технічний, Одеський сільськогосподарський інститути; надання імпульсу театральному життю України, створено Державний народний театр, Державний драмтеатр, молодіжний драмтеатр, залізничний театр, Херсонський український драмтеатр, Драматичну консерваторію, Державну драматичну школу, режисерсько-інструкторські курси; суттєвий внесок у розвиток національної музичної культури внесло створення Музично-драматичного інституту імені М.В. Лисенка, Першої народної опери в м. Харкові, першої дитячої опери, першого українського національного хору, Державного симфонічного оркестру ім. М.В. Личенка, Державної капели бандуристів, музичного пед. інституту, Київське концертне бюро; засновано бібліотечні та музейні заклади - Національна бібліотека, Черкаський краєзнавчий музей, музей церковно-історичної та археологічної громади; ухвалення статуту Державного видавництва. Взагалі за цю добу розгорнулися видавництва підручників всякого типу, на що уряд асигнував велику суму. 1918 рік надовго може бути незрівняним, недосяжним по кількості видань і накладів.

Отже, саме за період гетьманату політика українізації проводилась найбільше та найширше. Почато українізацію школи всіх ступенів, починаючи з народних й закінчуючи університетами.

За невеликий проміжок часу, що історія відвела гетьманату, були зроблені значні кроки у галузі культури: здійснено українізацію школи, відкрито

¹ Зеньківський В. П'ять місяців при владі (15 травня – 19 жовтня 1918 р.). Спогади. URL: <http://ftp.malorus.org/mnib530-Zenkovskii-5.mesiatssev.u.vlasti.pdf>. (дата звернення 16. 04. 2021).

Українські університети у Києві та Кам'янці-Подільському, засновано Державний український архів, Український історичний музей, Українську національну бібліотеку, Національну галерею мистецтв, Український театр драми та опери, Українську державну капелу, Державний симфонічний оркестр¹. Було засновано Національну академію наук, Українську військову академію. Скоропадський підтримує кроки в напрямку створення Української православної автокефальної церкви.

Виключного розмаху досягла українська видавнича справа: засновано ряд великих видавництв, які випускали українські видання в нечуваному доти числі примірників; країна вкрилася сіттю українських книгарень - писав історик гетьманської доби Д. Дорошенко². Такі підсумки того, що зроблено в надзвичайно тяжких умовах протягом семи з половиною місяців 1918 року.

Вважаючи, що розвиток української культури - одна з найнагальніших потреб у розбудові української держави, він уживав усіляких заходів для того, аби підняти культурний рівень і зміцнити національну свідомість простого народу. Та й, зрештою, "Спогади" Скоропадського красномовно свідчать, що робив він це з великим задоволенням.

Гетьман мав побоювання, що культурний сепаратизм може призвести до провінціалізму серед українців, хоча він, звичайно, добре знав, що Санкт-Петербург - тодішня столиця Росії - постійно намагався нехтувати українською культурою, не визнаючи її автентичності³. А той факт, що чимало українських митців їхали до Росії, щоб здобути там визнання, свідчить, тільки, про те, що на той час в Україні не існувало достатніх можливостей для подальшого розвитку їхніх талантів.

¹ Закон Ради міністрів Української Держави про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави // Уряди Української Держави. Документи. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211. (дата звернення 05. 02. 2021).

² Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. URL: <http://www.hurtom.com/culture/books/other/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>. (дата звернення 05. 02. 2021).

³ Скоропадський П. Спогади. С. 56.

Висновки

Для сучасних науковців та тих, хто цікавиться історією, гетьманат Скоропадського уявляє собою досить цінний період українського державотворення початку XX ст. Так історик С. Кульчицький зазначає, що перешкоди на шляху утвердження України як незалежної і сильної держави багато в чому такі самі, як і в часи Павла Скоропадського: нездатність української політичної еліти знайти спільну мову, її невміння або небажання полегшити життя народу реформами¹.

Дорошенко писав, що гетьманщина - „це наша стара, традиційно-національна форма державності, але чи можливо це тепер?“². Реальність принесла розчарування - повернення старої гетьманщини було утопією.

Підводячи підсумки бакалаврської роботи, варто викласти думку В. Винниченка, що читати українську історію треба з бромом, – до того це одна з нещасних, безглузвих, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного існування, що одгризалась на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія - ряд безупинний, безперервний ряд постань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переговорів, інтриг, сварок, підкопування³.

Цей запис, на мою думку, є актуальним і в наш час. Адже при сучасному державотворенні конче необхідно осмислювати уроки української історії. Бурхливі революційні події показали нездатність парламентської республіки в особі ЦР вирішити загальні питання державного будівництва. Саме тому Павло Скоропадський свідомо пішов на встановлення авторитарного правління.

Особливістю державного будівництва у період гетьманату було те, що воно відбувалося за військової іноземної присутності. П. Скоропадський з

¹ Кульчицький, С. Нотатки про українські революції. К., 2001. С.37.

² Дорошенко, Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. URL: <http://www.hurtom.com/culture/booksother/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>. (дата звернення 21. 04. 2021).

³ Винниченко В. Відродження нації. URL: <http://exlibris.org.ua/vinnichenko/>. (дата звернення 21. 04. 2021).

обережністю ставився до німецьких і австрійських військових чинів, розуміючи, по-перше, їхню незацікавленість у створенні сильної й суверенної Української держави, а по-друге, усвідомлюючи, що врешті результати Першої світової війни складуться на користь Антанти.

Та проте урядом Скоропадського було зроблено чимало корисних. Каркас нової влади конструювали "Закони про тимчасовий державний устрій". До компетенції глави держави належало визначення зовнішньополітичної лінії; оголошення окремих районів на військовому, осадному або надзвичайному становищі; помилування засуджених, пом'якшення міри покарання, звільнення від судової відповідальності¹. Гетьман був також Верховним воєводою української армії та флоту. Всі накази та розпорядження гетьмана мали закріплюватися головою уряду або відповідним міністром.

Гетьман надавав неабиякого значення розвитку інституту державної служби. Залишивши на попередніх посадах усіх працюючих спеціалістів (крім міністрів та їх заступників), він намагався поповнювати кадри управлінців досвідченими, кваліфікованими професіоналами не лише з центру, а й з периферії.

В Українській Державі відчувався постійний "кадровий голод" так як спеціалісти старої школи діяли застарілими методами і не враховували нових вимог, що позначалося на загальному стані справ.

Своєрідність становища гетьмана П. Скоропадського, що впливала з нелегітимного способу приходу до влади, визначала форму і до певної міри зміст нормативних актів нового режиму. Гетьман не брався за створення нової конституції, вважаючи це прерогативою представницького органу - Українського Сенату. Ряд документів, які визначали орієнтири життєдіяльності держави на найближчу перспективу, часто мали характер тимчасових.

Чітко розробленої процедури нормотворчості до початку червня 1918 р. в Українській Державі не існувало, як не було вироблено й певної законодавчої

¹ Мироненко О.Л. Верховне управління українською державою (квітень-грудень 1918р.) С. 185.

програми. Основоположними документами, що заклали підґрунтя правотворчого процесу гетьманату, стали "Грамота до всього українського народу" та "Закони про тимчасовий державний устрій".

Павло Скоропадський мав власну концепцію соціально-економічної розбудови країни. При цьому кінцевою метою реформувань були не лише ліквідація малоземелля і безземелля шляхом справедливого розподілу земельного фонду, а й формування середнього класу власників, які мали стати господарською та військовою опорою режиму¹.

Підготовка земельної реформи ускладнювалася відсутністю необхідних статистичних даних, небажанням бюрократії виконувати розпорядження влади, браком необхідного інструментарію. Однак уряд уперто проводив власну лінію. Домінантою реформацій стало відновлення приватної власності на землю, повернення її в товарний обіг.

Стан української промисловості на початок 1918 р. справляв гнітюче враження. Лише борошномельна галузь відзначалася рентабельністю і була розвинута по всій Україні.

Урядову фінансову політику було спрямовано в руслі відносно обмеженої вимушеної емісії, налагодження управлінських структур, активної міжнародної грошової політики, розвитку банківської справи, виходу України з російської рубльової зони й свободи приватної ініціативи². Разом із тим, існували чималі недоліки, уникнути яких за нетривкий термін становлення Української Держави тодішні керівники країни не спромоглися, а виправити не встигли. Серед них, зокрема, зумовлені політичними причинами поступки Німеччині та Австро-Угорщини на переговорах із фінансових питань, незавершеність виходу з рубльової зони, спирання в урядовій податковій і бюджетній політиці на недосконалі дореволюційні закони тощо.

¹ Пиріг Р. Я. Гетьман Української Держави: Павло Скоропадський. С. 178.

² Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського. URL: <http://www.twirpx.com/file/187486/>. (дата звернення 22. 04. 2021).

Економічна політика уряду Гетьманату не була ідеальною. Зваження її прибутків і втрат у цій сфері державної розбудови дають нам право заключити, що була вона, в своєму загалові, політикою здорового глузду й обмежених можливостей, зумовлених історичними обставинами; плодом консервативної фінансово-економічної думки її провідників, еволюція якої не відбулася через соціально-політичні потрясіння, які були викликані війною та революцією, що прокотилися Україною і зруйнували не лише Гетьманат, а й знищили згодом і саму українську державність¹.

До вагомих кроків Скоропадського в українській національній справі на нашу думку можна віднести наступне. По-перше, звичайно, спробу налагодження роботи державних інститутів, чиновницького апарату та правоохоронних структур, що можна вважати вже більш кваліфікованою у порівнянні із попереднім періодом спробою державного будівництва. По-друге, розгортання міжнародних контактів України (визнання суверенітету Української Держави багатьма країнами) та переведення стосунків з Росією у форму офіційних міждержавних відносин. По-третє, широкі заходи по українізації освіти та поширенню української мови як державної. Серед кроків по підтримці національної культури та науки можна назвати створення нових університетів та інститутів, мережі театральних та музичних закладів, наукових та бібліотечних установ.

Зважаючи на вищенаведені дії П. Скоропадського, навряд чи можна довести якийсь конфліктний характер його ставлення до проявів української культури й мови. Конфлікт мав місце в стосунках із певними національними політичними і соціальними силами. Щоправда, важко тут остаточно впевнитися в тому, яка ж сторона в конфлікті українських "лівих" і українських та неукраїнських "правих" несла більший націотворчий потенціал, – бо тут форма далеко не завжди відповідає змісту².

¹ Пеленський Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність. С. 79.

² Мейс Джеймс. Соціалістичні моделі української державності. URL: <http://izbornyk.org.ua/ukrxx/r01.htm>. (дата звернення 24. 04. 2021).

Намагання Скоропадського зменшити опір опозиції запевненнями про незалежність Української Держави не увінчалися успіхом, всі неполадки привели П. Скоропадського до федерації з майбутньою Росією. Це прискорило антигетьманське повстання, яке закінчилося перемогою Директорії Української Народної Республіки.

Також було застосовано чимало мір у справі формування українського національного війська. Гетьману довелося докласти немало зусиль, щоб домогтися згоди австро-німецького командування на втілення в життя програми військового будівництва. Однак існуючи внутрішні та зовнішні перепони, а також брак часу завадили Скоропадському втілити у життя свої плани у цій області.

Головним позитивним моментом державотворення у часи гетьманату є те, що за неповні вісім місяців правління Україну 1918 року вдалося утримати поза громадянською війною. Збереглася промисловість, налагоджувалися міжнародні зв'язки. Однак українське суспільство виявилось занадто розрізненим. Воно не змогло об'єднатися, і не знайшло сили, здатної його об'єднати.

Уряд Скоропадського не зміг вирішити великої кількості соціально-економічних проблем, що стояли перед державою. Але за часів гетьманату було закладено базову систему української національної армії та флоту, установилися повноцінні дипломатичні відносини з 15-ма європейськими державами, була встановлена українська грошова система, засновані банки, почалася відбудова національної промисловості, пройшли судові реформи, розвинулася торгівля, здійснювалася українізація освіти, науки та культури. Все це дає нам змогу достатньо високо оцінити вельми суперечливу, але колоритну постать гетьмана України нового часу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винниченко, В. Відродження нації [Електронний ресурс] / В. Винниченко. — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/vinnichenko/>.
2. Грамота до всього українського народу. // Гончаренко, В. Хрестоматія з історії держави і права України [Текст] У 2 т. Т. 2. За ред. В.Д. Гончаренко. — К., 2000.— 796 с.
3. Донцов, Д. Рік 1918. Київ [Текст] / Д. Донцов — К.: Темпора, 2002. — 208 с.
4. Дорошенко, Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914-1920 рр.) [Текст] / Д. Дорошенко. — К.: Темпора, 2007. — 632 с.
5. Єфремов, С. Щоденники : 1923-1929 [Текст] / С.Єфремов. — К.: Рада, 1997. — 848 с.
6. Закон про заснування Української Академії наук в м. Києві [Електронний ресурс] // База законодавчої та судової інформації НАУ. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1013.7.0/>.
7. Закони про тимчасовий державний устрій України. // Гончаренко, В.Д. Хрестоматія з історії держави і права України. [Текст] У 2 т. Т. 2. За ред. В.Д. Гончаренко. — К., 2000.— 796 с.
8. Закон про утворення Державного Сенату // Копиленко, О.Л. Держава і право України 1917-1920 рр. [Текст] / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко — Київ, 1997. — 208 с.
9. Закон Ради міністрів Української Держави про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями від 14 червня 1918 р. [Електронний ресурс] / Уряди Української Держави — Документи. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
10. Закон Ради міністрів Української Держави про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави — Документи. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.

11. Закон Ради міністрів Української Держави про відміну закону від 9 січня 1918 року про національно-персональну автономію і про скасування національних міністерств від 9 липня 1918 [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави -Документи.-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
12. Закон Ради міністрів Української Держави про громадянство української держави від 2 липня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави-Документи.-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
13. Закон Ради міністрів Української Держави про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави 2 серпня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави – Документи. –
Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121
14. Закон Ради міністрів Української Держави про відновлення українського козацтва 10 серпня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави-Документи.-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
15. Закон Ради міністрів Української Держави про відкриття чотирьох кафедр українознавства у Харківському та Новоросійському державних університетах 28 вересня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави – Документи.-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
16. Зеньківський, В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания [Текст] / В. Зеньківський. – Режим доступу: <http://ftp.malorus.org/mnib530-Zenkovskii-5.mesiatssev.u.vlasti.pdf>.
17. Липинський, В. Листи до братів-хліборобів [Електронний ресурс] / В. Липинський. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/391110/>.
18. Маннергейм, К.Г. Мемуары [Текст] / К.Г. Маннергейм. – Москва: Вагриус, 2006. – 512 с.

19. Постанова Ради міністрів Української Держави про асигнування 250000 крб. на відкриття митних установ на кордоні з України з Великоросією від 24 червня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави – Документи.-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
20. Постанова Ради міністрів Української Держави про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку й громадського спокою в Україні від 26 липня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави – Документи. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
21. Постанова Ради міністрів про асигнування коштів у розпорядження міністра фінансів А. Ржепецького на різні видатки Департаменту посередніх податків 3 грудня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави Документи.-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
22. Постанова Ради міністрів про відновлення дії розпущеної Київської міської думи і міської управи, передаючи їм повноваження на управління містом і київським градоначальником 14 грудня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави -Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
23. Повідомлення голови Ради міністрів С. Гербея про найближчі завдання, які буде вирішувати український уряд 15 листопада 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави – Документи. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.
24. Протоколи засідань Ради Міністрів Української Держави під головуванням тимчасово виконуючого обов'язки голови Ради міністрів М. Василенка за 2-3 травня 1918 р. [Електронний ресурс] // Уряди Української Держави.Документи. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=66121.

25. Скоропадський, П. Спогади [Текст] / П.Скоропадський — Київ: Філадельфія, 1995. — 493 с.
26. Тимчасовий закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України. // Гончаренко, В.Д. Хрестоматія з історії держави і права України. [Текст]: У 2 т. Т. 2. За ред. В.Д. Гончаренко. — К., 2000. — 796 с.
27. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. /О.Д. Бойко, Ю.М. Гамрецький та ін.; упор. В.Ф. Верстюк. — У 2 т. — Т. 2. — Київ, 1997. — 529 с.
28. Цегельський, Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим листопада 1918 р. [Текст] / Л. Цегельський. — Львів: Свічадо, 2003. — 336 с.
29. Гай-Нижник, П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П.Скоропадського [Електронний ресурс] / П. Гай-Нижник. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/187486/>.
30. Гай-Нижник, П. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.). Документи і матеріали [Текст] / П. Гай-Нижник. — К.: Цифра-друк, 2007. — 340 с.
31. Гелей, С. Державницький світогляд В'ячеслава Липинського [Текст]: навч. посібник / С. Гелей. — Львів: ЛТЕІ, 1994 р. — 76 с.
32. Голуб, А.І. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець XIX - перша пол. XX ст) [Текст]: монографія. — Дніпропетровськ: 1998. — 156 с.
33. Грицак, Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. [Текст]: Навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів / Я. Грицак. — К.: Генеза, 1996 — 360 с.
34. Гунчак, Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії [Текст] / Т. Гунчак — К.: 1993. — 288 с.
35. Державний Земельний банк Української Держави – грошовий і операційний рушій селянської реформи 1918 року [Текст] // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — У 3 т. Т. 3. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1999. — 628 с.

36. Дорошенко, Д. Історія України. 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року [Електронний ресурс] / Д. Дорошенко. – Режим доступу: <http://www.hurtom.com/culture/booksother/7148-doroshenko-d.-storja-ukrani-1917-1923.html/>.
37. Єсельчик, С. Павло Скоропадський // Історія України в особах : ХІХ–ХХ ст. / С. Єсельчик. – К., 1995. – 428 с.
38. Задунайський, В. Скоропадський Павло Петрович [Текст] // Довідник з історії України / В. Задунайський – У 3 т. Т. 3. – К.: 1999. – 481 с.
39. Кононенко, П.П. Український етнос: генеза і перспективи [Текст]: монографія / П.П Кононенко, Т.П. Кононенко. — К.: 2002. – 24 с.
40. Копиленко, О. Л. Держава і право України: 1917–1920 [Текст] / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
41. Котляр, М. Довідник з історії України [Текст] / М. Котляр, С. Кульчицький. – К.: Україна, 1996. – 463 с.
42. Кременець, В.Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) [Текст] /В.Г. Кременець, Д.В Табачник, В.М. Ткаченко. – К.: ARC-UKRAINE, 1996. – 793с.
43. Кульчицький, С. Нотатки про українські революції [Текст] / С. Кульчицький. – К.: 2001 – 88 с.
44. Кущинський, А. Патріот і державний муж України [Електронний ресурс] / А. Кущинський. -Режим доступу: <http://www.uncp.soskin.info/material.php?pokaz=591>.
45. Латиш, Ю. В. Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи [Електронний ресурс] / Ю.В. Латиш // Соціальна історія: науковий збірник. – Випуск ІІІ. – Київ, 2008. – С. 59–66.
46. Лисяк – Рудницький, І. Консерватизм [Текст] // І. Лисяк - Рудницький Історичні есе. В 2 томах. - Т. 2. - К., 1994. – 573 с.
47. Литвин, В.М. Історія України [Текст]: навчальний посібник / В.М. Литвин, В.М. Мордвинцев, А.Г. Слюсаренко – К.: Знання-Прес, 2002. – 670 с.

48. Мейс, Джеймс. Соціалістичні моделі української державності. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://izbornyk.org.ua/ukrxx/r01.htm>.
49. Мироненко, О. Верховне управління українською державою (квітень - грудень 1918р.) [Текст] / О. Мироненко // Правова держава. — 1995. — В. 6. — С. 127-128.
50. Нагаєвський, І. Історія Української держави двадцятого століття [Текст] / І. Нагаєвський. — К.: Український письменник, 1993. — 413 с.
51. Отт-Скоропадська О. Павло Скоропадський: коротка хроніка життя (1873-1945) [Текст] / О. Отт-Скоропадська, П. Гай-Нижник // П.Скоропадський. Спогади. — Київ: Філадельфія, 1995. — 493 с.
52. Папакін, Г. Павло Скоропадський: державник, полководець, людина [Текст] / Г. Папакін – К., 1999. — 300 с.
53. Папакин, Г. В. Павел Петрович Скоропадский [Текст] / Георгий Папакин // Вопросы истории. — 1997. — № 9. — С. 61–81.
54. Пеленський, Я. Гетьманат Павла Скоропадського: міфи та реальність [Текст] / Я. Пеленський // Останній гетьман. — К: Академпрес, 1993. — 428 с.
55. Пеленський, Я. Передмова: Спогади Гетьмана Павла Скоропадського (кінець 1917 – грудень 1918) [Текст] // П. Скоропадський. Спогади. — Київ: Філадельфія, 1995. — 493 с.
56. Пиріг, Р. Я. Гетьман Української Держави : Павло Скоропадський [Текст] / Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк // Українська ідея : Постаті на тлі революції. — К. : Знання, 1994. — 372 с.
57. Пиріг, Р. Я. Павло Скоропадський : Штрихи до політичного портрету [Текст] / Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк // Укр. іст. журнал – 1992. — № 9. — С. 91–105.
58. Полонська-Василенко, Н. Д. Історія України : У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року [Текст] / Н. Полонська-Василенко. — К.: Либідь, 1995. — 608 с.
59. Реєнт, О. Павло Скоропадський [Текст] / О. Реєнт. — К.: Альтернативи, 2003. — 304 с.

60. Рубльов, О. С. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. [Текст] / О.С. Рубльов, О.П. Реєнт – К.:Альтернативи, 1999. – 320 с.
61. Савченко, В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України [Текст] / В.А. Савченко – Харків, 2008. – 380 с.
62. Сергійчук, В. Українська соборність. Відродження українства в 1917-1920 роках [Текст] / В.І. Сергійчук – К.: ТОВ "Українська видавнича спілка", 1999. – 312 с.
63. Солдатенко, В. Ф. Українська революція : Історичний нарис [Текст] / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 508 с.
64. Субтельний, О. Україна: історія [Текст] / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
65. Теоретичні засади фінансової системи Української держави у 1917-1919 рр. [Текст] // Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 3-17.
66. Україна-Німеччина: економіка та інтелектуальна співпраця (XIX - XX ст.) [Текст] / Матеріали міжнародної наукової конференції, Дніпропетровськ, 2-3 жовтня 1997 р. /Дніпропетровський державний університет. – Т.2. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 112.
67. Українські політичні партії кінця XIX - початок XX ст. Програмові і довідкові матеріали [Текст]. – К.: 1999. – 336 с.
68. Фігурний, Ю. С. Військова політика Центральної Ради у контексті українського державотворення [Текст] // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К., 2002. – 358 с.
69. Фінансова політика уряду Української Держави 1918 р. [Текст] // Студії з архівної справи та документознавства. – Т.5. – К.: Головне архівне управління України, Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 1999. – С.102-108.
70. Фінансова комісія Української Держави 1918-го року: структура, функція, завдання [Текст] // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т.4. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1999. – С. 221-224.

71. Фінансова політика уряду Української Держави у період Гетьманату 1918 року [Текст] // Фінанси України. – 1996. – № 12. – С.107-112.
72. Шевчук, В.П. Історія української державності: Курс лекцій [Текст] / В.П. Шевчук, М.Г. Тараненко - Київ: Либідь, 1999. – 480 с.
73. Шмельов, В. Історія Академії наук України (1918—1923). Документи і матеріали [Текст] / В. Шмельов, В. Кучмаренко, О. Луговський — К.: Наукова думка, 1993. — 376 с.
74. Яременко О. І. Адміністративна реформа гетьмана Павла Скоропадського [Текст] / О. І. Яременко – Вінниця: Контитент-ПРИМ, 1998. – 40 с.

Резюме

Бакалаврська робота присвячена питанню внутрішньої політики держави Павла Скоропадського. В центрі дослідження є відстеження процесів розбудови державного апарату, національного війська, а також адміністративно-територіального, економіко-фінансового та аграрного реформування. У роботі досліджено головні етапи становлення гетьманської влади в Україні та розбудову національно-культурної й освітньої політики Гетьманату. Виявлені основні проблемні питання цього історичного періоду.

При написанні бакалаврської роботи були використані законодавчі акти, джерела особового походження (зокрема, мемуари політичних діячів тієї епохи та їхніх сучасників), а також наукові публікації сучасних дослідників цього історичного періоду.

Annotation

This bachelor work is timed to issue the internal policy of Paul Skoropadskyi state. In the center of research is tracking processes development of public administration, national army and territorial-administrative, economic-financial and agricultural reforms. The paper covers the main stages of becoming the Hetman's power in Ukraine, development of national cultural and educational policy of Hetmanate. The main issues of this historical period were investigated in this work.

During writing this bachelor work, have been used some legislative (and other) acts, sources of special origin (eg, memoirs of political figures that era and their contemporaries), and modern scientific publications, made by researchers of this historical period.